

Brott och straff. : Krafter och kultur.

Adamson,

16 A Br.

ADAMSON

Philos.
(Poz)

Kungl. biblioteket

0 0000 000107212

Brott och straff.
Krafter och kultur.

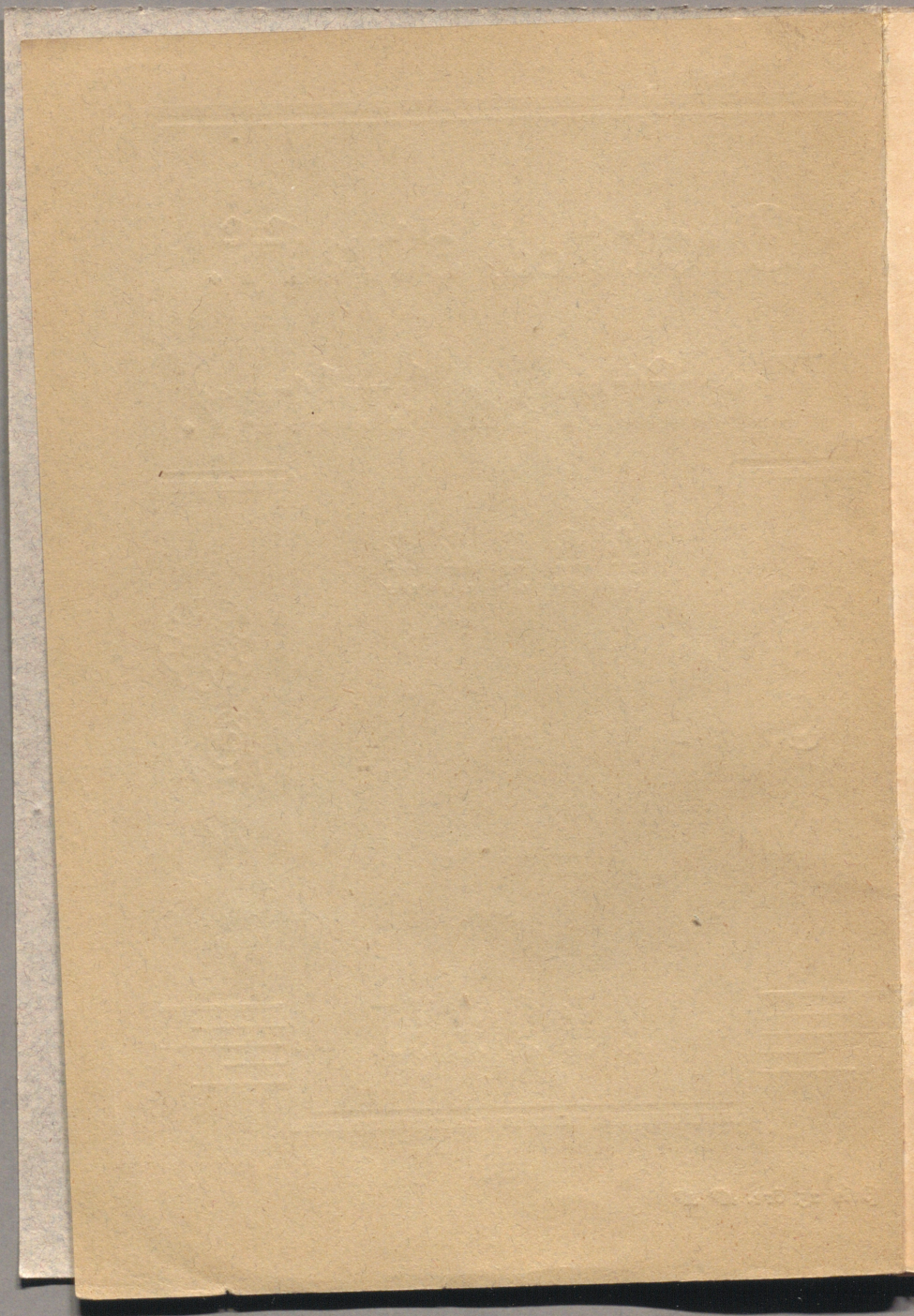

Hf

Hadamson.

1703
Pris 25 öre.

BROTT OCH STRAFF.
KRAFTER OCH KULTUR.

AF

ADAMSON. [Pseud.]

WRETMANS TRYCKERI, UPPSALA

1903.

För en längre tid sedan voro i en stockholms-tidning (Sv. D.) införda tvänne uppsatser: »Döende furste-ätter» och »Sveriges adel», hvilka båda berörde släkters sanna »vitalfrågor», vara eller icke vara. Med rätta sadet det i uppsatserna, att här afhandlades frågor, som ge anledning ej blott »till allvarliga tankar och reflexioner» utan äfven mana att »forska efter fenomenens orsak». Och det är visst och sant, att *de* fenomen, som på det närmaste beröra individens och släktens lif och död, vara eller icke vara, de äro väl värda att allvarligt begrunda och söka göra sig reda för, hvad inflytande människorna själfva kunna hafva på dessa livets »fenomen». Detta väl mindre för de furstliga och adliga ätternas skull i och för sig än för mänsklighetens i allmänhet välfärds skull.

De här berörda förhållandena innesluta i sig ett *memento mori* ej blott för familjer och folkklasser utan till och med för nationer. Och det måste därför vara af djupaste betydelse att, så långt ske kan, söka afkläda »fenomenen» sitt hölje, blotta orsakerna, och däräf draga nyttiga lärdomar. Önskar lifligt att så mer och mer måtte ske.

För egen del torde jag här få uttala några tankar och åsikter i hithörande och därmed i visst sammanhang stående frågor — tankar, som väl i hufvudsak många gånger förut blifvit tänkta och uttalade, men som under nu varande förhållanden icke för ofta kunna upprepas.

Rubriken: *brott och straff, krafter och kultur* har ju en betydande räckvidd, ja så stor, att nästan allt, hvad människan

kan tala eller skriva om på ett eller annat sätt direkt eller indirekt berör detta område. Därunder kan vara mycket att säga för både den ene och den andre.

Lagstiftning. I den mening, jag här åsyftar med brott och straff, bortses öfver hufvud taget — helst hvad straffet angår — från den juridiska eller borgerliga lagens betydelse, som under olika tider redigeras olika hos olika folk, och riktas tanken mera uteslutande på de lagar, som en gång för alla äro orubbligt inskrifna i det skapade af den oändligt store lagstiftaren, skaparen. Och för ifrågavarande syftemål tänkes främst, och därest icke annorlunda är angifvet, på de lagar, som ligga till grund för mänsklig existens och de mänskliga livsvillkoren på såväl det lekamliga som det andliga livvets område.

Väl känna vi litet — ja mycket litet! — af dessa lagar, men så mycket är dock känt, helst af vetenskapsmännen — ja, det är alldeles tydligt och klart — att, när människan i de lekamliga njutningarnes etc. egoistiska intressen sig själf till godo — såsom hon kanske i sin blindhet oftast tror — börjar att tumma på dessa lagparagrafer, d. v. s. bryter emot lagarne, *måste* hon alltid undergå sitt straff för brott.

Och straffet eller följderna af förbrytelserna göra sig gällande, äfven om brottet, såsom tyvärr allt för ofta händer, begås af okunnighet. Och följderna göra sig därtill ej så sällan gällande på sådant sätt, att straffet kan blifva kännbart för efterkommande intill tredje och fjärde led.

Och det må här bemärkas, att om det vore möjligt att få kännedom om »stamtaflorna» och hvad därmed sammanhänger, tydande på brottslighet ibland folket i allmänhet, så torde det nog visa sig, att andra folkklasser öfver hufvud taget äro lika brottsliga som t. ex. furste- och adelsfamiljer, hvilka familjer dessutom onekligen ofta lefva under förhållanden, som äro mera ogynnsamma för familjens bestånd och tillväxt, än hvad vidkommer en stor del af det öfriga folket.

**Lekamligt
och andligt
lif. Lagar.**

De krafter, som leda individ och samhälle till lif och död, äro nog alltjämt desamma, om det än för våra ögon stundom kan synas annorlunda. Vi känna till uttrycket: *mens sana in corpore sano*. Det ligger sanning i dessa ord. Erfarenheten har lärt det. Men tyvärr reflekteras det för litet häröfver; och detta moment, dessa ords djupa innebörd, klargöres ej heller på lefvande sätt vid det unga släktets fostran. Att det andliga och lekamliga lifvet stå i intimaste beröring med hvarandra, bör vara tydligt för alla, som allvarligt reflektera däröfver, när det nämligen betänkes, att båda ha sin jordiska existens i en och samma kropp. Det blir då ock tydligt, att brott mot de lagar, som gälla för kroppens existens, skola utöfva ett djupgående inflytande i både lekamligt och andligt hänseende.

**Gudsväsendet.
Det oändliga.
Cankefrihet.**

Det antages gifvetvis här, att ingen vill förneka för det första: att det finnes en Gud, skapare och lagstiftare, som på ett för oss outransakligt sätt styr allt både det oändligt stora och det oändligt lilla; och för det andra: att människan icke blott äger ett lekamligt och ett andligt jordelif utan äfven ett andelif efter det kroppsliga jordelifvets slut. Det förefaller märkvärdigt, att det kan finnas någon tänkande människa, och det kanske äfven ofta bland dem, som räknas till de lärda och bildade, som vill förneka Gud, människosjälen och dess odödlighet. För den, som förnekar detta, är det ändamålslost att tala om brott och straff i här åsyftade mening. Väl är det sant, att ingen med lekamliga ögon sett den personlige Guden; men om man ock, förmätet nog, bortser från de heliga skrifterna, så finns det ju ändå kraftiga bevis för Guds tillvaro, ej blott uti människans inre känsla och hennes själfmedvetna ande, där denna röst icke är undertryckt, utan äfven i hela skapelsen från det största till det minsta med alla däri verkande krafter, i dess lagbundenhet och ändamålsenlighet.

Ingenting är till af sig själf mer än Han, hvilken vi icke rätt kunna fatta, som är allt i alla, alltings upphof. Det

finns ju icke något, som talar mot Guds tillvaro; allt det oändligt stora, som vi förstå så litet utaf, talar för densamma. Hvarför förneka det, som aldeles icke på förnuftets väg kan förnekas! Detta förnekande är en omättlig själfförhåfvelse; och för det resonerande förståndet är det ett sårande omdöme att påstå, det allt skulle vara till af en slump eller genom *blinda krafter*. Ja, det strider mot förnuftigt tänkande att förneka Gudstillvarou därför, att ingen människa med lekamliga ögon sett den personlige Guden. Hvad människan med lekamliga ögon sett af den oändliga skapelsen, det är helt visst i själfva verket mycket, mycket litet, och än mindre förmår hon att fatta de krafter, som däri verka. Och när människan icke förmår att fatta det mindre, det ringa och obetydliga — om hon ens vårdar sig om att tänka därpå — huru skulle hon då kunna begära att förmå fatta det större, det största af allt, alltings upphof!! När människan inser sin egen oförmåga och kraftlöshet, blir det ju henne ett nödvändigt behof att erkänna, att det finns *En*, som är mäktigare och starkare, *En*, som människan i sin hjälplöshet kan hålla sig till. Människans oförmåga att se och fatta kan icke göra Guds storhet om intet. Ja, huru är det öfver hufvud taget möjligt, att *tron* på en allsmäktig, allvis och rättvis Gud kan vara en vederstyggelse för åtskilliga »i vår upplysta tid»! Det förstå vi ju, att *om* människan skulle kunna fatta Gud, så skulle hon s. a. s. se med Guds ögon, hon skulle kunna *förstå all*, kunna styra och leda allt i hela skapelsen och således själf vara Gud. Men det människan kan förstå och fatta, det kan ju icke blifva hennes Gud. Det ligger ingen sund tankegång i den meningen, att människan skulle kunna förmå att bedöma och rätt fatta, hvad Gud, alltings upphof, i sin oändlighet är. Och att då, när hon icke *kan* begära detta, frimodigt förklara, att han icke finnes till, synes häpnadsväckande oförnuftigt. Gudsförnekandet måste bero vare sig på okunnighet eller högsta mått af öfvermod och själfbedrägeri. Pascal sade ju: »När stora själar genomvandrat vetandets alla områden, finna de, att de ingenting veta». Men nu *tro* sig åtskilliga veta nästan allt och förnämligast det, att Han, som frambragt allt, icke finnes till. Allt skulle som

sagt bero på en slump eller på »blinda krafter». Hvad är då blinda krafter? Äro de till af sig själfva?

De visaste och kunskapsrikaste människor erkänna i regel gärna ej blott, att de förstå så litet, utan äfven, att det *måste* finnas *En*, som förstår allt och leder allt från det minsta till det största.

Lifskällan. Vi veta, att solen är källan för allt lekamligt lif på jorden; men solen har icke skapat sig själf utan har sitt upphof och sin ledning från en annan källa, alltings upphof. Och det andliga lif, som pulserar inom människorna i världen har ock sin källa i alltings upphof, i Gud, hvilken vi känna genom Hans skapelse och Hans verksamhet på såväl det lekamliga som det andliga lifvets område. Ja, denne vår Gud är *icke* en stum, ligkiltig eller overksam Gud! Men då Han är en ande, må vi väl betänka, hvad världens kanske väldigaste människogestalt har sagt nämligen: att det andliga måste andligen bedömas. Här räcka inga vanliga små förnufts-måttstockar till och icke heller okunnighetens eller öfvermodets måttstock. Alla våra mått för mätning af hvad Gud är, äro otillräckliga — låtom oss ödmjukt erkänna detta! Gud allena förstår sig själf och sina verk, men icke människan. Människan har ju icke frambragt sig själf, och hon förmår ej heller att ge form och tillväxt åt vare sig kropp eller ande; hon kan blott deformera och nedbryta, men ej genom *sin egen kraft* ge lif och utveckling. Ja vi känna ingenting, som är till af sig själf — förutom Han, som är allt i alla. Men det känna vi, att människan ofta visar benägenhet för att förhäfva sig mot sin skapare och Hans lagar nämligen, när hon vill vara sig själf nog och missbrukar förnuftet och den fria viljan.

Darwinismen. Den meningen, att människan, enligt Darwin, skulle härstamma från djurvärlden, närmast från aporna, kan på sin höjd kallas för ett mer eller mindre lyckadt tankeexperiment; men åsikten är för öfrigt föga uppbygglig. Den saknar alla reella bevis för sin giltighet. Tydligt är, att *om*

människan skulle härstamma från apan, så har en sådan om-
daning från apa till människa icke skett på en gång utan så
småningom. Och då de flera årtusenden gamla fynden af
människoskelett och mumier icke stå aporna närmare i likhet
än n. v. människor, så finns ingen grund för ett sådant an-
tagande. Och när skulle människans själfmedvetna ande och
med den talförmågan tillkommit! Då människan icke är till
af sig själf, utan såväl tillkomst som utveckling kommer
ofvanefter på ett för oss obegripligt sätt, så ligger det ju
ingen motsägelse däri, att människan på en gång framträdde
såsom ett själfmedvetet väsende. På förnufts väg är det omöj-
ligt förneka, att Gud är mäktig utföra sådana underverk. Apan
har icke skapat sig själf. Och skulle människan genomvandrat
djurserien, så följer väl såsom konsekvens däraf, att alla
djur — »enligt utvecklingens lag»: maskar, fiskar, fåglar, hyenor
o. s. v. — en gång skola blifva människor och nya djurarter
alltjämt skapas i oändlighet — om icke djursläktet skall dö
ut. Då människan hunnit längst i utväckling, måste hon väl
ha varit första »djuret» på jorden! I hvad släktförbindelse
står människan med t. ex. mastodonten?! — Ja en slik
skapelsehistoria med människans ursprungs-beteckning från
djuren är flack och *full af motsägelser*, tillfredsställer ej
människoförnuftet och är tillika ett underkännande af Guds
skapareförmåga, den att på en gång kunna frambringa en
själfmedveten varelse. I viss mening är det sant, att hos
människan finns ett utveckladt »aptycke», om ordet tages i
mening af efterapa. Ty att efterapa hvarandra ha människorna
anlag för, helst när det går i sämre riktning.

**Mänsklig otillräcklighet.
Fenomen. Underverk.**

Blicka vi omkring oss med
vårt tänkande förnuft — huru
snart stanna vi icke då framför det ogenomträngliga! Forskarens
blick och det tänkande förnuftets öga förmå blott till en
ytterst ringa del intränga i de skapade tingens väsende.
Och huru många företeelser och huru många verkande krafter
torde det icke finnas, som människan icke har en aning om!
Väl vidgar den intensiva forskningen undan för undan det

fält, inom hvilket vi i lekamligt hänseende bättre och bättre kunna fatta företeelserna, men ack, huru litet är icke det fattbara i jämförelse med det stora ofattbara!

Hvart hän forskaren vänder sig, kommer han icke långt förrän han stöter emot det oförklarliga, det fenomenala, det underbara. Underverk kalla vi ju sådana företeelser, som vi icke med vårt förstånd kunna fatta eller förklara. Men, om vi tänka närmare efter, skola vi finna, att en mängd af de företeelser, som vi sett ofta upprepas — ja en del däraf kanske dagligen och stundligen — och allt ifrån vår barndom hållit för att vara s. a. s. enkla, tydliga och naturliga förhållanden, dock i själfva verket äro oförklarliga och underbara. Genom det ständigt för handen varande förhållandet blir eftertanken till viss grad aftrubbad, så att vi icke fästa oss vid dessa fenomen, såsom vid *de* oförklarliga företeelser, som mera sällan inträffa. Detta är ett mindre just betraktelsesätt. Hvarje för oss oförklarlig sak bör få vara, hvad den är, ett under, oberoende af om den upprepas ofta eller sällan.

Ja den, som med forskande blick ser sig omkring, han skall helt visst upptäcka många betydelsefulla underverksföreteelser ej blott utom sig, utan äfven inom sin egen kropp. Visst är, att på grund af en förvänd fostran och tanklöshet mången vandrar sin väg fram genom lifvet i ett mörker, en okunnighet och en själfförhåfvelse, som med vår tids vetande *icke borde finnas till*. Genom en annan och bättre fostran, genom påvisande af de många undrens, fenomenens tillvaro samt lagbundenheten inom skapelsen, skulle helt visst mörkret i så fall skingras, att människan bättre *kunde* begagna sin eftertanke, bättre insåge sin egen svaghet, liksom att brott mot gällande skapelselagar icke blifva ostraffade. Otvifvelaktigt härrör månet brott från denna brist i fostran. Och, som sagt, det behöfde icke vara så i vår upplysta tid.

Krafter. Lagar.

Mänsklig otillräcklighet.

Vi veta för väl, fastän det så litet däröfver reflekteras, att vi af egen kraft icke kunna väcka lif i en enda planta eller i det minsta frö, och lika litet förmår människan *af sig*

själf att ge lif och växt åt sitt eget släkte eller ens åt ett enda hårstrå på sitt hufvud. Nej, därför erfordras en annan och högre kraft än den af vår vilja beroende kraften. Det är Guds skaparekraft, Guds lifgifvande kraft, som enligt bestämda lagar verkar i allt utom och inom oss. Huru många rent fysiologiska och psykologiska fenomen finns det icke! Inom människan, skapelsens spets på jorden, regerar i kroppsligt hänseende, och väl äfven i icke ringa omfång i andligt, det öfverlägsna nervsystemet och det på sådant sätt, att hjärtat pulserar och vi förmå *tänka*, tala, se, höra o. s. v.: men hvem förmår att rätt fatta eller tolka de därvid verkande krafterna! Väl ha vetenskapsmännen mycket god reda på de verktyg eller organ, som utföra arbetet för förverkligande af de nämnda egenskaperna. fenomenen, undren, men själfva urkällan, som drifver organen så, att de kunna verka och det på sätt, som de göra, och icke annorlunda, *den* är, oaktadt vår höga kultur, här lika okänd eller oförklarlig, som t. ex. den drifvande groningskraften hos det i jorden nedmyllade fröet eller de drifvande krafterna för allt det lif, den rörelse och de fenomenala företeelser, som vi för öfrigt skåda, hvarthän vi rikta vår blick och tanke på jorden eller ut i rymderna inom den oändliga skapelsen! Men all denna för människoförståndet dolda verkan sker på ett väl regleradt lagbundet sätt. Skulle vi vid tillfällen se företeelser, som synas strida mot lagbundenheten, så kan detta ingalunda bero på någon lucka eller oregelbundenhet i lagen utan på vår oförmåga att fatta densamma. Vi förstå förlitet af lagen. Hvilken mångfald och hvilken enhet, hvilken likhet och dock olikhet förefinnes det icke inom skapelsen! Och ingenting beror af en ren slump!

**Dubbellif.
Ande och kropp
eller materia.**

Ehuru en och annan vill förneka det, erkänna dock de flesta, att människan lefver ett dubbellif, ett andligt och ett lekamligt lif, och att det andliga lifvet fortsättes, sedan det lekamliga upphört. För människans dubbellif, ett andligt och ett lekamligt, finnas — utöfver hvad skriften därom säger —

flera kraftiga bevis. Om det andliga lifvets tillvaro i tiden vittnar ej blott en ren inre känsla utan äfven framför allt människans medvetenhet om sig själf såsom ett själfständigt tänkande, kännande och viljande väsende. Och det är ju icke möjligt för det reflekterande förnuftet att kunna tillägga materien eller det rena djurlifvet medvetenhetskänsla om sig själf eller förmågan att kunna tänka och ge uttryck åt den tanken: *jag är* eller att det är *jag*, som så tänker och vill. Det måste därför hos människan utöfver det rent kroppsliga lifvet finnas ett andligt, som är mäktigt öfver materien och äger förmåga att känna igen sig själf. På en sådan fråga som den: Huru stor eller huru liten skall den materiella del med däri inneboende rena djurlif vara, som förmår säga: *jag tänker, jag vill*, finns ju alldeles icke något just svar att gifva, enär en sådan del stor eller liten icke finns. Att människans förnuft, hennes intelligens, som är ett uttryck af hennes ande, icke har sitt säte i handen, foten, armen, benet o. s. v. utan i hjärnan, det säger oss erfarenhet och vetenskap. Hjärnan är *hufvudsädet* för människans lekamliga och andliga lifsyftringar inåt och utåt. Nu vet man ju, att vissa mindre delar af hjärnan kunna borttagas utan att intelligensen, tanke- och viljeverksamheten går förlorad. Dessa borttagna delar, liksom det öfriga af hjärnan, ha visserligen sin särskilda egendomliga byggnad, men då det i alla fall så förhåller sig, att det är omöjligt för någon att kunna — och ingen lärar heller ha försökt det — bevisa, att anden sitter i den eller den delen af hjärnan och ingen läkare, om han än dissekerat hundra detal ja, tusental af hjärnor i alla dess smådelar och studerat »hjärnbarken» än så väl, har någonsin sett en skymt af anden: så måste ju det där talet om ande icke vara något annat än ett inbillningens foster — ingenting annat! Ja, så kan ju hända, att en och annan resonerar utan att betänka, att ande är ande och icke materia. Hjärnan är ju ingenting annat än »*det viktigaste af de instrument, hvarpå anden spelar*». Andekraften, andelivets verkningar, som yttra sig genom tänkandet i ord och handling, äro ju i och för sig vida mera expressiva än många inom skapelsen, materien, eljest verkande krafter, ja, mera än t. ex. den kemiska, den elektriska, magnetiska

eller gravitationskraften, men ingen med något begrepp om dessa krafter eller med någon kunskap i naturlära vill förneka, att dessa krafter finnas till och verka, ehuru ingen någonsin har sett dem eller vet, *hvad de i sig själva äro* eller från hvem de utgå, om icke från hela skapelsens Mästare och Herre.

Kraftyttringar. Andelif.

Om någon i forskningshänseende ville än så noga undersöka enkla och sammansatta ämnen, ledare eller oledare för elektricitet, och om han än så noga kände de kemiska och elektriska krafternas verkningsätt, skulle han ändå icke få syn på *själva de ifrågavarande krafterna* eller kunna säga, hvad de i sig äro, hvarför de verka på sätt som sker och ej annorlunda. Likartadt förhåller det sig med den väldiga gravitationskraften o. s. v. För det resonerande förnuftet, liksom för den inre känslan, är det fast mera stötande, ja, djupt sårande, att vilja förneka andekraften, andelifvet, än att förneka de nämnda krafternas tillvaro. När människan förstår så ofantligt litet af det stora hela, hvarför då söka att förneka sådana yttringar eller fakta för andelifvets tillvaro som *absolut icke* på förnuftsväg kunna förnekas eller vederläggas! Andelifvet inom människan kan rätt väl ställas i analogi med här förut nämnda till sina verkningsar blott till viss grad kända krafter, utan att därmed är sagdt, att det andliga lifvet är liktydligt med dessa krafter; ty vi veta förväl, att det icke så är, enär vi absolut icke kunna tillmäta nämnda krafter något förnuft eller själfmedveten fri vilja.

Anden.

Hvad är det, som rör sig inom människans bröst och väsende, då hon känner sig rent af öfverväldigad af jublande hänförelse, så att alla jordelifvets förhållanden blifva jämförelsevis små och obetydliga, såsom vid tanken på ett djupt anadt eller mera medvetet högre lif, ett evighetslif ofvanefter! Jo, det är andens röst. Det är icke materien och ej heller det rena djurlifvets själ som förmår skänka sådana djupa och heliga känslor och fylla hjärtat med obeskriflig

sällhet, en sällhet, som jordelifsglädjen i öfrigt, om än så god, icke förmår att skänka och förnuftet icke förmår att fatta på annat sätt än, att det är anden, som i sådana stunder känner sig stå i närmare beröring med sitt lifs källa och ursprung. Det öfverväldigande inflytande, som under vissa förhållanden en människa med stark själ kan utöfva på andra, är ock ett faktum, som icke kan förnekas. Detta är ett andens arbete, som vi icke förmå förklara. Och hvilket inflytande har icke människans sinnesbeskaffenhet: sorg, glädje, fruktan, hopp — d. ä. andeverksamhet — på det kroppsliga befinnandet. Genom vår andes inflytande kunna kroppsliga lidanden ökas eller mildras, men icke förmå vi att rätt fatta andens verkningssätt.

Ande. Lag.

Kultur. Straff.

»Allt rör sig mot ett mål», om än icke alltid på goda vägar. Då intet annat skapadt, som vi känna till, blifvit så högt begåfvadt som människan, i det hon äger förnuft, fri vilja, en om sig själf medveten lefvande ande, just det hvarigenom hon utgör skapelsens högsta verk, det, hvarigenom hon — i all sin svaghet för öfrigt — blifvit satt såsom herre och härskare öfver allt annat af det på jorden skapade: så förstå vi redan däraf, dels att anden i sin evolution icke kan förlora det, som utgör dess väsende, dess själfmedvetenhet, dels ock att människan d. v. s. hennes lefvande ande — oafsedt hvad skriften därom säger — måste vara skapad för högre mål än jordelifvet, som endast kan vara, eller är afsedt att vara, en utvecklingsstation för andens väg till sin afsedda bestämmelse, hvilken bestämmelse vi i vårt inre blott kunna ana, men ej rätt fatta, om vi icke hålla oss till skriften. Men så mycket förstå vi från denna vår inre känsla, om denna icke blifvit kväfd i världsvimlets jäktande, och än mera från lagbundenheten i den del af skapelsen, vi känna till: att, om människan missbrukar sitt förnuft, kränker skaparens lagar, kan straffet därför icke uteblifva. Ty om vi, som sagt, icke rätt kunna fatta skaparens lagar i ena och andra fallet, vare sig på det lekamliga eller andliga området, så säger oss dock *vårt förnuft*, att en gifven lagbundenhet *måste råda* äfven på det andliga lifvets

område; och hvad jordelifs-tillvaron vidkommer på sitt säregna sätt i viss nära samklang med lagarne på det lekamliga lifvets område, då bådas lif äro förenade i en och samma kropp. Och det veta vi, att det endast är genom vår intelligens, vår härskaremakt här på jorden, som vi mera och mera förmå aftvinga skapelsen en del af dess medel och krafter oss till godo och därmed frambringa *kultur*. Men det är klart, att om vi i vårt arbete missbruka vårt förnuft och vår fria vilja, så frambringa vi en återgåendets eller straffets kultur. Måne vi icke i våra dagar mera än någonsin förut inkommit i riktning af sådan kultur! Emellertid är det visst, att kultur finnes och, då materien eller djurlifvet icke kan ge upphof åt kultur, så vittnar då äfven vår kultur om människans ande. Och när vi s. a. s. med både andliga och lekamliga ögon se och känna igen andens arbete, så är det icke i öfverensstämmelse med förnuftigt tänkande att förneka andens tillvaro i människan, äfven om vi icke direkt sett denna ande med lekamliga ögon. Det ingår heller icke i vårt allmänna förnufts-begrepp, att vi med lekamliga ögon skola kunna skåda och bedöma det andliga, det immateriella eller de rent andliga tingen. Ty, såsom förut anförts, »det andliga måste andligen bedömas» och »vi förstå blott endels».

Andeföreteelser. Gåtor.

Men att därför — på grund af rätta sättet att döma i andliga frågor — påstå, att det under alla förhållanden är omöjligt, att det kan gifvas något tillfälle, då det lekamliga ögat, örat eller förmimmelsen kan skåda eller förmärka företeelser af, såsom vi säga, öfvernaturlig art eller det som ligger utanför det rent materiella fältets område, det vore visserligen i högsta måtto förmätet. Ty dels nödgas vi i vår svaghet erkänna, att vår förmåga, så länge anden är bunden vid kroppen, är så ytterst begränsad, att vi alldeles icke kunna bedöma, hvad som i liknande fall på det andliga området är möjligt eller icke, dels finns det ju från fullt pålitliga personer ett flertal meddelanden om syner och företeelser, som helt enkelt ligga utanför det materiella gränsmärkets område. Ja, det är öfvermod att vilja förneka

eller hålla såsom omöjliga sådana andeuppenbarelser eller andeförnimmelser. Ty människans förnuft räcker icke till för förklaring af en mängd jämförelsevis små och enkla förhållanden, som vi se på det lekamliga livvets område: och då kan det så mycket mindre räcka till för att fatta eller lösa frågor, som stå i intimaste sammanhang med det öfverjordiska och det tillkommande — på andra sidan grafven — inom det andliga livvets fält. Det finns ju *på alla områden* en mångfald gåtor, som vi icke nu förmå lösa.

Förgängelse. Växling. Ande och evighet.

I viss mening är det sant, att
»allt under solen är förgängligt».

Det ena släktledet efter det andra födes och dör bort; inom djur- och växtvärlden aflöser den ena generationen den andra och inom stenriket förvittra hällebergen. Det ojämnt är skall jämnt varda. Men under allt detta ha vi fullgoda bevis på och en fast öfvertygelse om, att ett framåtskridande, en utveckling, som vi kalla kultur, försiggår. Denna kultur, detta andearbete har lärt människan känna och förstå, att huru än de omätliga, eviga krafterna, kände och okände, verka, och fastän jordelifvet i lekamligt hänseende är de stora växlingarnes och förgängelsens lif eller moment, där allt växlar form: så *förintar* i alla fall *icke någon del* större eller mindre, nej, icke en atom af materien, utan samma materia finnes alltjämt till fastän i olika former. Huru litet känna vi icke rörande dessa omdanande på materien verkande krafter! Vi veta icke, när de började verka — annat än i skapelsens morgon — och vi ha ingen begreppsföreställning om, att de någonsin skola upphöra att verka: vi säga, att de äro eviga. Och, såsom tidigare nämnts, veta vi, att det råder lagbundenhet på det lekamliga livvets område, och af denna lagbundenhet måste vi med nödvändighet sluta till, att en bestämd lagbundenhet äfven råder på det andliga och evighetsområdet. Då materien, det lägre, är oförstörbar, så måste det högre, den själfvmedvetne anden, vara det ännu mera, om det nämligen vore möjligt, att något kunde vara mera än oförstörbart. Ingenting, platt intet, vittnar om andens förintelse, men mycket

taler för dess oförgänglighet, fastän vi i vår svaghet icke med vårt förnufts öga kunna se eller fatta fullheten af andens evighetstillvaro — utöfver hvad skriften därom säger. Icke gör vår oförmåga att se klart på andra sidan om grafven andens evighetslif om intet! Af allt hvad vi se, erfara och känna utom och inom oss — och hvori äfven vårt förnuft vittnar instämmande — tvingas vi rent af, om vi icke godvilligt vilja, erkänna och säga, att anden är oförstörbar, oförgänglig. Vi kunna icke med vårt förnuft fatta skapelsen annorlunda. Lagbundenheten i tiden och för det materiella kan icke i och för sig vara en tillfällighet, utan måste gälla såsom enhet för det hela äfven det andliga och sträcka sig långt öfver alla tidens gränser in öfver evighetsområdet. Detta känna vi ju äfven till viss grad till från företeelser som vittna härom och endast kunna få sin förklaring från andelivet bortom jordelivet. En vis skapareidé måste hafva legat till grund för *hela* skapelsen. Och det kan icke, enligt vårt förnuftsbegrepp, vara förenligt med en sann, vis Gudsidé, att människan endast skulle lefva ett jordelif, födas till världen ensamt för att under några tiotal år hära jordelivets vedermodor, hvilka vedermodor ju räcka rikligt till för det stora flertalet, om icke för alla, ehuru det måste erkännas, att en stor del däraf hafva människorna såsom lagbrytare ådragit sig själfva och hvarandra medvetet eller omedvetet. Då de flesta, om icke alla, äldre blicka tillbaka på sitt förflutna lif, torde de finna, att »det arbete och möda varit hafver», och om det då vore slut därmed, vore ju ett sådant lif blott negativt, saknande ändamål. Det måste därför äfven häri ligga bevis för andelivets oförstörbarhet. Ja det är visst, att detta jordelivet med sina många ofullkomligheter *icke* kan vara det enda eller det högsta, *ett högre måste finnas*; men *dit* inkommer icke »det besmitteligt är, det styggelse gör eller lögn». Men då vi förstå så litet af de timliga tingen i det närvarande, af hvad i tiden är: huru skola vi då i detta tillstånd kunna fatta det andliga och tillkommande, det eviga oändliga! Först, när evighetens ljus faller klart öfver vår andes vidgade synfält, skola vi kunna fatta det andliga och tillkommande, hvad evigt lif är och innebär. Ja, detta är klart för alla, som

icke *vilja* förhärda sitt förnuft och därmed förkasta tron på det andliga och eviga.

**Ondt och godt.
Brott och straff.**

Vi nödgas erkänna, att det finnes ondt och godt. Och det är tydligt, att motsatserna, ondt och godt, aldrig kunna sammanföras till ett, som hvarken är det ena eller det andra, ondt eller godt. Ty såsom varande hvarandras motsatser måste då *båda* förintas eller utrotas. Men hvad angår sanningen, det goda, veta vi, att detta aldrig kan ske, ty sanningen i sig skall i all evighet stå kvar obesegrad, oöfvervunnen, oförstörbar. Och hvad angår det onda, så är tydligt, att om därmed ej blott förstås ett sinnestillstånd och människans sämre handlingar utan *allt*, som kan kännas såsom ett tryckande ondt, kan väl detta onda här på jorden i hög grad dämpas och drifvas tillbaka, om människornas sinnesbeskaffenhet förädlades och de (människorna) med stöd af vetenskaplig forskning bättre begagnade sitt resonerande förnuft, men icke kan det så helt utrotas från jorden, att det icke skulle finnas något kvar, som tryckte människorna såsom ett ondt. Ty om det än skulle komma därhän, att orden: »älska din nästa såsom dig själf», skulle få sin högsta och skönsta tillämpning — men när blir det! — skulle i alla fall alltid återstå något här i lifvet, som människan med sin n. v. daning dock till viss grad skulle känna såsom ett ondt t. ex. häftiga naturkrafterns verkningar, tillfälliga olyckor, skilsmässa från kära och flerehanda andra förhållanden, som kunna kännas tryckande. Och om det ondas tillvaro i evigheten förstå vi — utöfver skriftens ord — platt intet i annan mening än den, att »den illa gör, han illa far», att brott, som här i tiden på ena eller andra sättet beröra andelifvet, om sådana brott här icke blifvit försonade, med nödvändighet måste genom straff försonas i evigheten. Ty vårt förnuft, vår rättskänsla, en inre känsla säger, att i såväl andlig som lekamlig mening de onda och goda gärningarne icke kunna få samma lön. Strafflösheten för det onda skulle *då upphäfva motsatserna mellan ondt och godt* och det skulle då vare likgiltigt, om jag gjorde det onda eller det goda,

vore brottslig eller ej. Och då vi veta, att det på det rent lekamliga lifvets område ingalunda är likgiltigt, om brott begås, ity att brotten alltid blifva straffade — och dessa straff äfven kunna sträcka sig in på själslivets område — så kan det heller icke vara likgiltigt, om brott begås å det högre, det andliga lifvets område, enär äfven dessa brott *måste* följas af straff: ty lagbundenheten, sanningen och rättvisan kräver det. Allt bär sin frukt efter sin art. Det är en konsekvent nödvändighet, att de onda gärningarne *måste* bära sin frukt lika väl i andligt som i lekamligt hänseende. Gudomlig ordning och rättvisa fordrar, att brott å alla lifsföreteelsernas områden *måste* följas af straff. Om vi än icke förmå att rätt fatta lagarna i den eviga skaparens rike — och dit hör äfven människans jordelif — så är det likväl visst, att *där* råder ingen laglöshet, och det kan därför icke vara likgiltigt, om jag här i lifvet gör det onda eller det goda, illa eller väl. Människan *måste* inhösta sina onda gärningars onda frukter. De brott människan begår mot sig själf och nästan blifva efter sin beskaffenhet ödesdigra i lekamligt och andligt hänseende i det närvarande och i det tillkommande. Må vi inse, att de laglydnadens kraf, som ställas på oss, äro stora, om vi nämligen skola kunna gå fria från straff!

Utveckling. Förnuft.

fri vilja. Eviga straff.

Jordelifvet kunna vi icke fatta annorlunda än som en utvecklingsstation för något högre. Och då innebär ju en sådan oss förelagd utveckling med nödvändighet, att vi inrätta vårt lif i öfverensstämmelse med skaparens lagar, så långt vi kunna fatta dem. Såsom regulator för våra handlingar äga vi *vårt förnuft* och vi äga tillika fri vilja, att vi fritt kunna välja mellan det onda och goda. Ja, det står människan fritt att välja. Ställa vi oss i det ondas tjänst, blifva vi, som sagt, lagbrytare och ådraga oss straff. Och det straff, som träffar det fysiska lifvet, har ej så sällan sitt inflytande äfven på det psysiska lifvet. Genom sin viljeriktning utöfvar människan inflytande till ondt eller godt i lekamligt och andligt hänseende

på och mot sig själf och sin omgifning; och den viljeriktning, som härskar vid jordelivets slut, måste öfverföras till det andra lifvet. Hvad med eviga straff bör förstås är oss icke klart, utöfver hvad skriften därom säger; men så mycket är oss tydligt, och det på grund af det ondas och godas motsatser, att det för den vid sin bortgång från jordelivet öppet eller doldt kvalda anden icke kan vara möjligt att inkomma till det högre sällhetens lif, dit intet, som af det onda allt fortfarande är besmittadt, kan inkomma. För inträde dit måste först »slaggen bortbrännas»; och är icke denna slagghär i tiden bortbränd, d. v. s. om icke här före ingången i evigheten förefinnes en medveten sann känsla af, förvisning och hopp om försoning, så måste brottslighetstillståndet och en grundare eller djupare känsla däraf medföras in i evigheten för att *där* försonas. Ju mera den forskande anden förmår att lösa af de gåtor, som omge människan och ingripa i hennes jordelif, och ju tydligare skaparelagarnes giltighet och kraf framträda inför människans inre väsende och därmed framkalla ett heligt allvarligt sträfvande att taga lagarna till rättesnöre i det lefvande lifvet, att de därmed få utöfva sitt inflytande till hjärtats och karaktärens bättre daning så, att däraf framkallas en djupare medvetenhet om ansvar i afseende på sig själf och sin nästa och så, att ljuset ofvanefters faller tydligare ned öfver människans väg: desto mindre brottslig skall hon blifva och desto lyckligare skall hon i sannaste mening känna sig. Hvaruti straffet evig pina består, det veta vi icke; men det är känt, att själskval här i tiden kunna vara ytterst bittra, och dessa kval komma helt visst att kännas oändligt mycket bittrare, när evighetens ljus faller klart öfver brotten och den brottslige.

Tidens oro. Njutningslystnaden. förnuft. Onda exempel.

När man ser och tänker på vår tids strömningar bland stor del af vårt folk inom alla folkklasser, nämligen de strömningar, som göra sig märkbara i en öfverhandtagande njutningslystnad, en ytlig, andefattig lifsåskådning med föga utvecklade känslor för plikt och ansvar

samt uti handlingar, vid hvilka det icke göres nöjaktigt bruk af det resonerande förnuftet: då genomfares man af en rent tröstlös känsla.

Det är i vår tid ett rent desperat jäktande efter pengar, nöjen, njutningar och bekvämligheter. Ingen vill vara »sämre» än den andre, utan såsom den ene har det — den, som synes ha det bäst — så vill äfven den andre ha det, såsom den ene gör, vill äfven den andre göra. Den och den har det så bra, så bekvämt, arbetar så litet, lefver så godt, är med om så många nöjen o. s. v., inte bör jag vara sämre än han eller de, heter det. Men går det icke för sig att hinna upp och förbi hvarandra, då heter det ock med rätta eller ej: »Det är en förfärlig orättvisa, att den och den skall lefva så i öfverflöd och maklighet och jag skall slita så ondt, ha det så trångt i lifvet, ständigt känna mig tryckt af lefvebrödsbekymmer och arbete» etc. Och under allt detta jäktande och under rådande *brist på samhörighetskänsla*, är det helt visst ett mycket stort antal, som i större eller mindre grad taga skada till kroppen och väl ett ännu större antal, som förlora sinnesfriden, själslugnet. Och allt detta därför, att det är så få, som vilja taga sitt resonerande förnuft till råds, om det *i sannaste mening* är till gagn för egen del och för nästan att göra såsom den och den gör, att söka efterhärma andra i njutningslystnad m. m. De dåliga exemplen äro ju högst smittosamma. Oftast är det nog så, helst i yngre år, att om vid något tillfälle någon anklagande röst förnimmes, vare sig egen inre eller utifrån genom annan person, så är vanligen en annan rogifvande tillstädes och säger: »Det är ju ingenting farligt att göra det eller det, det är ju så många, som göra på samma sätt och äfven det, som är mycket sämre; och jag är väl ingen sådan stackare, att jag icke skulle veta hålla måtta; och för öfrigt måste man ju följa med sin tid: vår tid är allt för upplyst, för att man skulle fästa sig vid gamla fördomar, det är icke värdigt en nutidsmänniska, och dessutom bör man ju ha litet roligt, helst medan man är ung.» Ja, så resoneras det. Därför att andra göra så och så, ger man sin sanktion åt handlingar, som, om de med *sakskänedom* granskats af det resonerande förnuftet och

under förutsättning af fasta grundsatser, skulle stämplats såsom i hög grad förkastliga eller *i allra bästa fall* såsom *onyttiga eller obehöfliga*.

»Ja den saken är ju så oskyldig, att den kan ju hvem som helst vara med om utan att taga skada däraf.» Ja, så torde t. ex. mången alkoholförgiftad ha sagt eller tänkt, när han började begagna rusdrycker. Man räcker fram åt det onda först ett finger och snart är hela handen med, och det på sådant sätt, att moral och ädel lifsåskådning taga skada eller helt fördärfvas. Och under det den moraliska nivån sjunker, brytes det ej sällan mot de lagar, som gälla för det lekamliga lifvets bestånd, så att kroppen, liksom anden tager skada.

**Kunskap. förnuft.
Lifvets värde.
Okunnighet.**

Forskningens resultat rörande det lekamliga lifvets vård ha föga tillgodogjorts för folket. »Det råder bland folket en häpnadsväckande okunnighet om den egna kroppen»: Ett läkare-uttryck. Ja, sådana äro våra skolor och deras styresmän. Det är en sorglig kulturutveckling i flera hänseenden. Och detta beror dels på okunnighet, som hindrar mången från att se och reflektera öfver förhållandena i rätt belysning, dels på den mänskliga egoismen som gör, att mången *icke vill se* eller betrakta förhållandena på förnuftsmässigt sätt, utan låter de egna intressena och vanorna bestämma handlingssättet med föga hänsyn till gagn eller skada för nästan. Men då vi äro begåfvade med förnuft: hvarför då icke handla förnuftsmässigt! Det är vår högsta plikt att så göra *i allt*. Såsom förnuftig människa och god medborgare är det min plikt att bidraga till kulturens utveckling och mänsklighetens förädling. Och det är då min plikt att icke skada mig själf och andra. Lifvets ändamål ger lifvet värde och omvänt: *lifvets värde är dess ändamål*. Och jordelivets ändamål kan aldrig bestå i något annat än det, som gör mänskligheten mera stark och lifskraftig i andligt och lekamtligt hänseende, mera moraliskt god och pliktrogen i åskådning och handling. Alla de arbeten och alla de sträfvanden, som icke gå i denna riktning, äro endera ändamålslösa eller fördärfliga, och de gå

mera eller mindre i det ondas tjänst i st. f. i det godas. Och vår tid med sin njutningslystnad bjuder i sorglig grad på sådant nedåtdragande fördärflikt arbete. Detta skola vi finna, om vi *opartiskt* granska förhållandena sådana de i verkligheten äro. Betrakta t. ex rusdryckshandteringen och annat improduktivt arbete. Och så stor är ännu okunnigheten i vår tid, att mången tror sig hafva blifvit »gastkramad» etc., då han själf misshandlat sin kropp. Okunnighetens egyptiska mörker, vanans makt och en förvänd tidsanda hindra människorna från att reflektera öfver sina gärningars inre halt. Vårt folk är *icke* så dåligt eller fördärfvadt ännu, att det skulle kasta sitt resonerande förnuft öfver bord och skada sig själf, om det blott *i skola och hem* erhöile en god fostran, innan det onda, vanans makt inkommit. Som det nu är, råder ett sådant okunnighetens och försoffelsens tillstånd, att det öfvervägande flertalet säger eller tänker — om det ens tänker därpå —: »min kropp den sköter sig själf, den behöver jag icke bry mig om». De känna så litet till sin kropp, dess organ och lifsverksamhetens beskaffenhet och villkoren för hälsa och lif, att de anse sig kunna göra, hvad dem lyster, behandla kroppen huru som helst, utan att detta skall hafva några menliga följder för hälsa och lif. Ja kroppen sköter sig själf, »man skall njuta af lifvet och ha roligt». Njutningslystnaden, gomens och strupens retelser etc. dirigera ofta handlingarne långt strängare än förnuftet får göra det. Småningom gräfver njutningslystnaden in ett spår, vanans makt, hvarur det är svårt att komma, och hvari mången försmäktat till både kropp och själ.

Kroppens vård.

Får icke kroppen — »hyresvärden» — genom förnuftet, själen — »hyresgästen» — sin »hyresersättning» såsom: tjanlig föda, dryck, kläder, frisk luft etc. i behörig ordning och af fullgod valör, såsom han för sin existens kräfver, utan kanske till viss grad »gift i st. f. bröd», så får själen en eländig bostad att hålla till uti. Och då de med hvarandra ingått förbund för lifvet, så göres anden inför Gud ansvarig för, huru han vårdat det andliga och lekam-

liga lifvets hydda. Endast i den mån som denna hydda vårdas väl kan jordelifvet, främst i lekamligt hänseende, blifva skönt och njutningsrikt. (Hvilket skadligt inflytande har icke t. ex. ett stillasittande lif med svag andning och vistandet i kvaf dam- och rökuppfylld luft, som ju ger stoftbeläggning i lungblåsor och i väfnader — försvagar syretillförseln till blodströmmen och därmed verkar afmattande på lifsverksamheten — och leder till förtidig död. Men en sådan sak och andra liknande äro väl för enkla och simpla för att blifva allvarligt omhandlade i våra skolor!)

fram- och återgående kultur. Oro och strid.

Så länge folket i öfvervägande grad var spridt öfver landsbygden och kommunikationsmedlen voro jämförelsevis primitiva, lefde ju folket ett mera lugnt och naturenligt lif med öfvervägande sysselsättning ute i det fria. Häraf blef följden den, att, om än de hygieniska förhållandena i afseende å bostad m. m. ofta voro dåliga och föranledde större dödlighet bland barn, var dock lifsenergien hos det uppväxta släktet i allmänhet större än nu. Med de lättare kommunikationerna och folktillströmningen till städer och industricentra samt med den stora litteraturökningen, icke minst tidningspressen, som på senare tid så öfverraskande utvecklats, har lugnet mera och mera vikit tillbaka och i stället utvecklat sig betydande oro och jäktande. Och med detta jäktande och den lifliga beröringen människorna emellan har följt täflan att öfverträffa hvarandra, icke minst, såsom vi veta, i afseende på njutningar och bekvämlighet. Och när sådant öfverträffande i längden icke är möjligt, så förstår man ju, att jämförelserna lätt leda till missnöje, förtrytelse, ja harm: allt sådant, som förstör lifsglädjen och lefnadsmodet. Detta är ett svårt svaghetstillstånd i kulturarbetet. Genom den lifligare frekvensen människorna emellan och människornas egoistiska natur jämte benägenheten att lättare absorbera det sämre eller det onda än det goda — möjligen ock därför, att det onda vanligen träder mera öppet i dagen än det goda — går det ofta lätt, helst i yngre år, att komma in på afvägar. Småningom alstras en förvänd

tidsanda med mer och mer lössläppta lidelser, missnöje och strid folkklasserna emellan. Den ena människans dåliga humör och grubbel verkar nedstämmande och tryckande på andra. Ett hatfullt sinne fördärfvar lifsglädjen för sig själf och sin omgivning. Vi veta, att tvedräkt fördärfvar och enighet upp- rättar och ger styrka. Det uppdrifna njutningsbegäret leder alltid till fördärf och söndring, inre och yttre. Det resonerande förnuftet och kunskapen få icke vara tillräckligt med och afgöra öfver, hvad som kan göras utan skada för mig och min nästa. Och det är sannerligen så, att där unga människor komma ut i dåligt sällskap, i sällskap, som gripits af en sämre tidsandas strömning, där vill det till, att det finns god karaktär och att det resonerande förnuftet står på vakt, om det onda skall kunna hållas på afstånd.

Hvad är kultur och icke kultur?

Kultur omfattar allt det arbete, som gör mänskligheten mera ädel och lifskraftig i såväl lekamligt som andligt hänseende, ja, allt det, som gör lifvet mera innehållsrikt, höjer lefnadsmodet, i sann mening gör lifvet lätt och ljusst och lär människan djupare förnimma, att hon är den förnämsta länken i skapelsens kedja och *skapad för något högre* än allt annat på jorden. Kulturarbete är då det, som i hvarje hänseende gör lifvet sundare och gladare, verkar stärkande och förbättrande såsom t. ex.: i främsta rummet allt godt produktivt *arbete*, men äfven skön konst, sång, musik etc., ädel fostrande litteratur, betraktande af Guds sköna natur, stärkande idrott o. s. v. Men kulturförstörande eller förintande är ju däremot allt sådant, som försvagar eller fördärfvar lekamlig och andlig lifsenergi såsom: den råa egoismen, uppjagad njutningslystnad — däraf kanske mest venus- och backusdyrkande — lättja, hat och strid människorna emellan, slipprigt tal och litteratur och konst, som uppjaga människornas sämre böjelser och skada det moraliska lifvet o. s. v. Och tyvärr finns det i vår tid mycket af sådan fördärfelig kultur.

Vi berömma oss af vår kultur, men hvad värde har *den kultur*, som icke förmår höja lifsenergien och lefnadsmodet

och göra folket lyckligare och mera plikttroget, utan i stället för ett stort antal drager öfver dem lidanden, lifsleda och förtidig död!!

Förnöjsamheten och dess motsats missnöjet äro till viss grad kulturmätare. Må en hvar i sin stad betänka, att om man är med om att frambringa en återgåendets kultur, så har man varit med om att *missbruka* kulturens häfstänger: *kroppsmuskulaturen och förnuftet*. Allt improduktivt arbete är missbruk af de nämnda häfstängerna. Till det mera improduktiva och fördärflika arbetet hör det, som främjar missnöje, strid och hat. Våra skolor ha icke orkat följa med den vetenskapliga forskningen, och häri i förening med uppdrifvet njutningsbegär ligger en ansenlig förlust i kulturarbete. Okunighet och en viss lättsinnig vårdslöshet i afseende på mänskliga plikter ha ofta större andel i kulturhäfstängernas missbruk än ren egoism och elakhet.

Kulturarbete. Förnuftsbruk.

Kultur är som sagt arbete: andens eller kroppens, och *arbete* är kultur, men endast då, när det arbetas på sådant sätt, att det från all egoism befriade förnuftet gillar arbetet och detta arbete, som sagt, icke verkar försvagande på den »muskulatur», kroppens eller andens, hvarmed arbetet utföres. Detta är en evident sanning. Låt oss med all den sakkänedom, som står till buds, mera än hittills begagna vårt resonerande förnuft, *i alla våra åtgöranden* rådfråga eftertanken, om det vi vilja företaga i sannaste mening gagnar oss själfva och vår nästa eller åtminstone gagnar oss själfva *utan att skada vår nästa*. Om en hvar bättre brukade sitt förnuft, allvarligare betänkte, att *hvarje människa* har plikter att fylla mot sig själf och nästan, och att en god medborgare måste känna med sig, att han bär ansvar för sina ord och gärningar, så skulle vi sannerligen icke ha så mycket improduktivt arbete, så mycket dålig litteratur eller så många laster och brott, som vi nu ha. Det heter ju, att »människorna blifva klokare för hvar dag». Och det är sant, att erfarenhetens fält vidgas, men eftertanken är icke alltid med och tager valutan ur erfarenheten. Om så

vore, skulle de äldres »visdom» utgöra en större fond till välsignelse för det yngre släktet, än det nu vanligen blir. Och om sedan det yngre släktet slår in på den för dem ovärdiga vägen, — hvilket icke är så ovanligt i våra dagar — att det ser bort från de äldres på erfarenhet grundade goda råd och går sin egen af egoism och njutningsbegär utstakade väg, då föres släktet mera och mera in i den förvända tidsandans riktning. Detta är en sida af »frihetssträfvandet».

Arbete och kapital.

Det heter ju, att »kapital är arbete» och detta uttryck är en sanning med få undantag. Men det heter äfven, att »arbete är kapital». Detta är blott en half sanning. Ty det är ju endast *det produktiva arbetet*, som kan frambringa kapital, ej *det improduktiva*, som alltför ofta går ut på att tillfredsställa en förvänd tidsandas njutningslystnad. På improduktivt arbete vilja vi här påpeka ett exempel, men ett af jättenatur:

Rusdrycks-handteringen.

Denna handtering är i tvåfaldig bemärkelse improduktiv. Först nedlägger man arbete på att producera materialier af värde, materialier, som skulle kunna tjäna människor och djur till föda, men dessa förvandlas sedan till ett ämne, alkohol, som icke kan fylla människans behof af *föda, kläder, bostad* etc. Detta är icke förnuftigt handladt, men det är på långt när icke det värsta. Det mest sorgliga, förhatliga och improduktiva ligger uti den användning, denna tillverkning, alkoholdrycken, får, i det den begagnas såsom njutnings- och berusningsmedel och därigenom, såsom varande ett gift, blir i tillfälle att anställå den förfärliga förödelse inom mänskligheten, som en hvar, som *vill se* och förstå, så väl känner till. Det finns icke ett enda exempel på, vare sig från erfarenhetens eller vetenskapens fält, att någon enda människa genom rusdryckshandteringen eller krogen, den bättre som den sämre, blifvit förbättrad, mera stark till själ och kropp, mera god, ädel, pliktrogen och lycklig; men det finns tusenden och åter tusenden exem-

pel på att människor därigenom blifvit fördärfvade andligen och lekamligen. Genom denna handtering öfverbefolkas: sjukhus, fattighus, dårhus och fångelser, den sprider sorg, nöd, ofrid och förödelse i mångtusende hem, och ett stort antal människor läggas därigenom årligen i vårt land i fördidigt öppnad graf. Hvilket förfärligt improduktivt arbete! Hvilken oerhörd mängd muskelkraft och själskraft förintas icke därmed endast i vårt land! Hvilken osund oförnuftig handtering! Hvar är gränsmärket mellan förnuftet och vanvetet! Hvem förmår bevisa att häri *icke* ligger *förnuftets missbruk*?

Låt oss komma öfverens om att hädanefter handla bättre, mera förnuftsensligt! Med all rätt kan det sägas, att »synden eller djävulen har i rusdryckshandteringen en af sina allra främste representanter». Det är ett återgångens och kulturförödelsens arbete. Man frågar sig åter och åter: Huru är det möjligt, att ett sådant förödelsens arbete kan bedrivas år efter år utan att kraftigaste åtgärder vidtagas till dess begränsning? Jo, så mäktig är egoismen och vanans makt öfver människan, att hon icke gitter reflektera öfver förhållandena, *icke vill* taga kännedom om orsak och verkan eller hvad nästan lider och hvad efterkommande få lida, utan hon tager allt med godan ro, blott hon själf får sitta kvar vid sina vanor och sin inkomstkälla. Och huru skall det kunna gå annorlunda, då staten själf föregår med mindre goda exempel. Att brist på kunskap äfven är en djupt ingripande faktor, skall ingen, som känner förhållandena, kunna förneka. Om i ungdomen inplantades bättre kunskap om människokroppen och kroppens rätta vård, är det visst, att mången som äldre icke skulle behandla sin kropp så illa, som han nu gör. Om t. ex. pesten årligen anställde lika stor förödelse ibland oss som rusdryckshandteringen nu gör, huru skulle man då icke ropa och skria i allmänhet och våra myndigheter isynnerhet: »*alle man på post mot förhärjaren!*!» Men nu hvilas sig eftertankan, ja, nu slumrar man! Man *vill icke* se eller höra eller fullgöra en god medborgares plikter. Sådan är försoffningens tidsanda. »Det är bra, som det är». Denna rusdryckstrafik t. o. m. tvingas på mången, som bönfäller om att slippa den. Sådan är vår lagstiftning. Man

tillstädjer, att det får ockras på de ^vsämre böjelserna, ja, på lasten. Fortfarande skall släktled efter släktled vara i tillfälle att »insupa» onda vanor och skada, ja, fördärfva sig. När skola våra skolor blifva så reformerade, att de meddela en mera väckande och lifgifvande undervisning! Varen nyktra och vakna, svenske män — och kvinnor! Gifven akt på »fenomenen» och framför allt eftersträfven att med tillhjälp af förnuft och vetenskap tolka dem rätt. Rusdryckskräften fräter mänskligheten in på märg och ben. Om de, som föga tänka på sin nästa och efterkommande, och de, som endast önska att få lefva i ro i sina vanor, göra något inlägg i den delen af den sociala frågan, som berör dem själfva och njutningsbegäret, så går det i den riktningen, att: »det tjänar till ingenting att bråka om människans njutningsbegär och njutningsmedlen, ty njutningsbegäret ligger i människans natur och njutningsmedel skall hon ha, det känna vi ju till så långt historien går tillbaka; och med restriktiva åtgärder i afseende på njutningsmedlens åtkomst *måste* man vara ytterst försiktig, enär det berör medborgarens »*frihet*», och att lagstifta öfver *hvad* och *när* människan skall *äta* och *dricka*, det är ju orimligt, det är ju icke förnuftigt.» Ja, så heter det, när vanans makt och de egna intressena föra ordet. Då vi veta mera och känna förhållandena bättre än våra fäder, så måste det vara *vår plikt*, det säger oss vårt förnuft, att handla annorlunda och bättre än de gjorde. Det är ock vår plikt att draga i härnad mot egoismen och de onda vanorna. Icke bör njutningsbegäret få härska öfver förnuftet utan förnuftet öfver begären. Det är ett dåligt försvar för en dålig handling att åberopa sig på hvad som gjorts i en förgången okunnigare tid. Och den frihet, som är till fördärf för mig och min nästa, är en sorglig frihet. De, som göra något för att afleda alkoholfloedens öfversvämningar, äro värda allt erkännande. Om dessa, som under sista mansåldern ropat på krogdörrens tillslutning mer och mer, i stället hade sagt — och handlat i öfverensstämmelse därmed: kommen bröder, kamrater, låtom oss njuta af »Guds gåfvor», de lifgifvande alkoholdryckerna, och »låtom oss vara glada medan vi lefva!» hurudant skulle då tillståndet i vårt land nu varit!! Det är ett svart frihets-

sträfvande att skydda alkoholhandteringen. Man bygger stor-
slagna sanatorier och lasarett för att lindra och hämma sjuk-
domar och storslagna kroglokaler för att — — — ja, visser-
ligen icke för att framkalla sjukdomar, men *resultatet blir detta*
i alla fall. Hvilka gränslösa motsägelser!

Reformer.
Skolan.
Fostran.

Här måste företagas reformer för införande af
en bättre tidsanda, än den nu rådande. Men
icke sådana reformer, som nu så öfverlyjdt ropas
på, nämligen att den ene och den andre skall få sina ego-
istiska intressen tillgodosedda, utan sådana, som gagna det
hela, *äro till allas väl*, så att *alla* inom nationen mer och
mer komma att känna sig solidariska med hvarandra. Och
då torde det väl först och främst gälla, kanske för både den
ene och den andre, att reformera sig själf i åskådning och
handling och i förhållande till nästan. Och det blir då en
plikt att *rätt* bruka sitt förstånd: afstå från det onyttiga och
skadliga och göra det rätta och goda. Det gäller i sanning
mänsklighetens välgång *i nutid och framtid*. Det är ett upp-
fostringsarbete det gäller och däri måste alla, som vilja och
förstå fosterlandets väl och tänka högt om svenska folkets
framtid, nödvändigt — ja alldeles nödvändigt! — deltaga.
Framför allt bör det dock blifva *hemmets, skolans och litte-
raturens* sak att drifva detta reform- och fostringsarbete framåt
på helt annat sätt än under sistförflutna årtionden. Huru
ofantligt mycket beror icke individens och mänsklighetens väl
af fostran i hemmet! »Äpplet faller icke långt från trädet.»
Sådant hemmet är, sådan blir i allmänhet den uppväxande
ungdomen. Såsom nämnts är det den mänskliga egoismen,
folkets lifligare beröring med hvarandra och benägenheten att
lättare absorbera det onda än det goda, som utöfvat sitt öfver-
väldigande inflytande till en sämre tidsanda. I regel är det
nog så, att människorna utöfva *långt större inflytande på hvar-
andra, än de själfva förmoda*, och lättast går det att taga
intryck i sämre riktning. De onda exemplen äro förfärligt
smittosamma. När den unga människan kommer ut i världs-
hvirvelströmmen bländas hon lätt af »det glada lifvet» och

ryckes med, om icke en ädel kraft och det resonerande förnuftet stå troget på vakt. Det går lätt vidare till det sämre: ty det glider lätt på den hala isen. Det är hemmets plikt att i bästa och sannaste mening lära de unga »att *bedja och arbeta*» — och i allt föregå de unga med goda exempel och god lärdom och påvisa, att det icke finns något att vinna, men mycket går förloradt genom att öfverlämna sig åt vår tids demoner: *njutningslystnaden och ofriden*. En förvänd tidsanda har så trängt in i månget hem, att det (hemmet) icke på rätt sätt förmår fullgöra fostrarens plikter.

I afseende på den *rena kunskapen* utöfvar ju skolan ett betydelsefullt inflytande; men äfven, om den vore ännu bättre än den är, är den ju likväl oförmögen att fostra ett karaktärsfast, plikttroget ädelt släkte, om fostran i hemmet är dålig. Ja det är ju känt, att kunskapen, *det rena vetandet*, i och för sig alltför ofta är otillräcklig för att förmå fostra allvarligt tänkande, om sina plikter och sitt ansvar helt medvetna goda medborgare. Och resultatet blir desto sämre, ju mindre det i både hem och skola göres bruk af de krafter, som äro mäktiga att hos det unga släktet ingjuta den lefvande ande, som medför en lycklig tillvaro. Det är på en god fostrans väg, man måste slå in. Tidsandans sämre inflytande har icke kunnat hållas på afstånd från det stora flertalet. Våra n. v. förhållanden intyga detta. Mycket läses i våra skolor, som för de flesta icke kommer till någon nytta i lifvet, vare sig i andligt eller lekamligt hänseende; men det på religionens plan stående, det som *alla* behöfva känna och det allra viktigaste: *rätta vården om den egna kroppen* — det dyrbaraste människan i lekamligt hänseende äger — och följderna af kroppens vanvård; det beröres i skolorna (med undantag af de medicinska) med mycket lätt hand, ja, på så otillfredsställande sätt, att de flesta människor icke ha någon kännedom om på hvad sätt organismen arbetar eller villkoren för dess bestånd i öfverensstämmelse med skaparens lagar — så långt de äro kända eller kunna fattas. Trots vår föröfrigt i allmänhet prisvärda undervisning, vandrar mången i detta hänseende sin väg fram genom lifvet såsom i svartaste mörker. Mätte det behjärtas, huru illa det är och de styrande göra

sin plikt! Om icke instinkten drifver människan att följa naturlagarnes — ja, äfven de borgerliga lagarnes — sanna pliktbud: huru skall hon då *kunna* fullgöra dessa pliktbud, om hon icke, så långt buden äro kända, får i rätt tid undervisning därom?! Det växer många bittra frukter på okunnighetens träd. Mången blir lagbrytare, emedan han ser andra bryta och själf ej känner lagen. Låt de nyttigaste kunska-
perna få främsta platsen i våra skolor! Det behöfves i våra skolor en frisk lifsluft, som förmår dana karaktärer och plikt-trogna, ädla och i bästa mening själfmedvetna medborgare. Det går icke an att vara döf för det elände, som råder på grund af okunnighet, som icke behöfde finnas. Människan förmår icke upphäfva skaparelagarne, och trotsar hon dem medvetet eller omedvetet, följer straff. Ja, ställer människan sig i strid med lagarne för det andliga och lekamliga lifvet, skall straffet icke vika från hennes hus. Det är en lag lika viss som den, att solen skiner äfven, då vi ha natt och icke kunna se henne. För vår välgång är det nödvändigt, att kunska-
pen och det resonerande förnuftet få vara de onda böjelse-
ernas och de onda vanornas tuktomästare. Men hvilket arbete kostar det icke att utrota onda vanor! och därför behöfves det framför allt upplysning för det unga släktet, *innan* de onda vanorna fått rotfäste. Här behöfvas högre ideal. Och för att mera sann lefnadsvishet skall kunna få inträde, behöfvas nu framför allt män, som kunna ropa med sådan röst och på sådant sätt, att de döfva kunna höra och de blinda få sina ögon öppna, ja, så att det skär igenom in till mår-
gen på de försoffade! Hvilket samband råder det icke mellan n. v. och kommande släkten, och hvilket ansvar hvilat det icke öfver individen för nästans skull och för kommande släktens skull! Ja, må vi rätt begagna vårt förnuft och bättre fatta lifvets ändamål och våra

Ölikter.

Att ensamt tala om plikt utan att klargöra, hvad plikt är och innebär, skall aldrig blifva någon lefvande kunskap. Plikt är lag vare sig gudomlig eller borgerlig, och om den senare icke är i öfverensstämmelse med den förra,

framträder den förra bestraffande. Kännedom om skaparelagarne är därför en ytterst viktig kunskap, emedan det är människans plikt att ställa sig dessa lagar till efterrättelse, så långt de äro kända eller kunna fattas. Egoismen manar ofta och häftigt att följa andras sämre exempel, men det är icke förnuftigt att vara som andra, när de göra det onda, som medför straff. Brottslighetens väg går vanligen stegvis från det obetydliga, från det lilla till det stora.

Lifsglädje. Harmoni. Huru har icke hos oss under senare årtionden den sanna tillfredsställelsen och det glada lefnadsmodet mer och mer vikit bort, ja, försvunnit! För omkring ett 50-tal år tillbaka gaf det friska lefnadsmodet, helst på landsbygden, sig tillkänna genom oskyldig *verklig sång* vid gåendet till och från arbetet, ja, kanske under detsamma, men nu råder ju ofta en vemodets eller bitterhetens förstämning, grubbel i politik och fackföreningsväsende. Och detta oakadt lefnadsvillkoren för den ene och den andre under tiden förbättrats. Att folket känner sig mindre lyckligt nu än förr, beror på kulturarbetets afvägar. Det är jäktandets, orons, stridens och njutningslystnaden kultur, som föder af sig ett enerveradt släkte, ett släkte utan sann lifsglädje — ett släkte, som mer och mer frätes af bitterhetens galla och stinges af dödens udd i sitt hjärta, ju djupare det dricker ur njutningslystnadens bägare. Ett sorgligt kulturarbete! Vi måste ändra kurs i detta arbete, och detta kan, såsom redan antydts, endast ske därigenom, att folket väckes till bättre medvetenhet om sitt *ansvar* för hvarandra och till djupare känsla för sina *plikter* i afseende på sig själf, nästan och gudomlig ordning. Samhörighetskänslan mellan olika folkager måste äfven blifva djupare och allvarigare, eljest går det mer och mer illa. När lifsenergien i förtid utnötes, mattas i betänklig grad den sanna lifsglädjen mer och mer och medför småningom lifsleda och förtidig död. Hvilka oerhörda lidanden framkallas icke af en förvänd, kulturhämmande tidsandas flod, när den mer och mer vältrar sig fram öfver människosläktet! Endast det klart resone-

rande förnuftet, kunskap och *ädlaste fostran* äro mäktiga att afleda denna flod och småningom dana ett andligen och lekamligen lifskraftigt och lyckligt släkte. Där det råder harmoni inom människan och äfven *utom* i förhållande till nästan, där råder äfven den mest obundna frihet. Men söker människan efter harmoni, frihet och jämvikt uti jäktande efter irriterande nöjen och njutningar på vägar, som strida mot skaparelagarne, så kan hon blott till en kortare tid häri finna, hvad hon söker, och hon träffas sedermera desto hårdare af disharmonin, ju längre hon på den vägen söker efter harmoni. Om människans handlingar och åskådning städse reglerades af sakkänedom, förnuft och god vilja, då skulle det sannerligen icke finnas så mycken disharmoni och lidanden i världen, som det nu gör! Nu finns det mycket, som framhäfves såsom frihet och harmoni, men som i själfva verket ingenting annat är än slafveri och disharmoni. Söker människan efter sann harmoni, *måste hon gå den väg, på hvilken den är att finna*. Att lefva »gladt och fort», är en afgrundens paroll, som alltid leder till disharmoni. Och den meningens och åskådningens, att »jag sköter mig själf, det har ingen annan med det att göra, huru jag sköter mig, det får jag själf svara för»: den leder alltid till söndring och strid och har en öfverlägsen förmåga att skapa disharmoni i nutid och framtid. Den i så många riktningar förekommande disharmonin visar, att vi äro betydligt vilsekomna. Hvarje företeelse har sin orsak; och sällan lærer disharmonin vara beroende af en slump, om det än stundom så kan synas. Såsom man sår, får man skörda; och *då* är det af vikt att så det säde, som ger lifsglädje. Förbrytelsevägarne äro många, och de föra alla till mera eller mindre lidande. Ja, vi veta, eller borde åtminstone veta det, att det icke är likgiltigt, huru människan lefver. Det är kändt, att det fordras kunskap och förståndets rätta bruk för att i möjligaste mån undvika de onda vägarne. Men *det måste* ock blifva fullt klart för hjärta och sinne — för att sedan i åskådning och handling få sin rätta tillämpning — att harmoni aldrig vinnes på ofridens och de lössläppta lidelsernas väg utan på fridens och pliktens väg och genom de onda böjelsernas bekämpande.

**Litteraturens
inflytande.**

Litteraturen bidrager å sin sida i väsentligaste grad att forma tidsandan. Vi ha en betydande del god och nyttig litteratur, men äfven en icke obetydlig del af endera gagnlös eller högst skadlig sådan. Detta gäller såväl om bok-litteraturen som tidnings-pressen. Den senare har blifvit en makt i staten och verkat till stort gagn i många hänseenden, men en del däraf äfven till skada, emedan den bland annat ej så sällan framhållit fakta på ett skeft sätt, som framkallat bitterhet, hat och strid folkklasserna emellan. Och vi veta, att af hat och strid icke kan komma något godt. Det är nog mången i vår tid, som föga sysselsätter sig med läsning af annan litteratur än tidningar; och han eller hon tager gifvetvis intryck af hvad som läses och det desto djupare, ju mera det tenderar åt de egna intressena och det lästa uppfattas såsom en undervisning, passande att draga nytta utaf. Går då undervisningen i ensidig mindre god riktning, blir fostran därefter. Människans natur är ju sådan, att det som mest tillfredsställer hennes egoism, det värderar hon vanligen mest, vare sig det är litteratur eller något annat. Man kan väl säga, att folket och litteratörerna stundom till viss grad fostra hvarandra. Alltför ofta skrives det så, som folket *vill hafva det, utan hänsyn till ädel fostran*. Den mest irriterande, sinnesretande, ja, moraliskt skadliga litteraturen, vinner ej sällan största efterfrågan. Och hvarför skulle man då icke skriva som folket vill hafva det: det som smakar sinnet ljufligast! Att skriva sådant, som folk icke läser, det vore ju förspilld möda. Därför gå ock en del litteratörer vidare på den inslagna vägen, ja, t. o. m. så långt, att det tangerar den borgerliga lagen. Men genom sådant arbete, som förbiser pliktens och moralens bud, förbättras icke människans tillvaro utan förbittras. Den, som frimodigt kan uppägga sina medmänniskors sämre böjelser och utsår split och hat, den lider brist på ansvarskänsla för sina ord och gärningar. Det finns ju icke något säkrare medel, hvarmed en nation kan skadas, än att bland folket utbreda tvedräkt och strid i förening med moraliskt fördärf; och det ena häraf följer vanligen med det andra. Mätte de, som framstå såsom

lärare, ledare och undervisare allvarligt behärta detta förhållande och icke utbreda skadlig fostran!

**Arbete. Förnuftets
rätta bruk. Sociala
frågans grundplan.**

Såsom tidigare sagts, veta vi, att grunden och upphovet för kulturutvecklingen, kapitalbildning och mänsklig välfärd är arbetet, det lekamliga eller det andliga; men endast det produktiva arbetet. Om *alla* människor arbetade mera intensivt och *produktivt* och städse voro fullt medvetna om sitt ansvar för alla sina ord och gärningar och på nästekärlekens grundval eftersträfvade att lefva ett ädelt sundt lif: då skulle så småningom ej blott den för mången nu tryckande fattigdomen utan äfven ett stort antal af de sjukdomar och lidanden, som nu kvälja släktet, komma att mer och mer försvinna. Då skulle helt visst för en lång, lång tid framåt föda, kläder och goda hem räcka till för alla, det skulle finnas rikligt af allt, människorna *till livets nöd-torft* behöfde. Ja, alla skulle kunna må väl och känna sig lyckliga, om de blott arbetade produktivt och för öfrigt toge rätt vård om sin kropp och fostrades i mera ädel lifsåskådning. Låt oss göra rätt bruk af vårt förstånd i alla våra förehafvanden och bland annat rätt tillämpa de betydelsefulla orden: »arbete främjar hälsa och välstånd och hindrar många tillfällen till synd!» Göra vi rätt bruk af vårt förstånd och följa gudomliga bud, så långt vi kunna fatta dem, så skall i framtiden uppstå ett släkte, som skall känna sig långt, långt lyckligare än det nuvarande släktet, och kommande släkten skola få anledning välsigna oss. Ett lifskraftigt sedligt släkte skall hafva jämförelsevis litet att frukta från det stora antal »mikrober», som nu anställa så stor förödelse inom vårt lagbrytande försvagade släkte. Då man vet, att människor kunna blifva 100 år gamla och därutöfver, så — ehuru vi ännu förstå bra litet af livets lagar, hvilka styras af en högre makt — bör det dock häraf vara fullt klart, att detta icke är någon abnormitet inom skapelsen utan beroende på att de, som nått denna ålder och deras förfäder medvetet eller omedvetet bättre än andra ställt sig skaparelagarne till efter:ättelse.

icke kan det vara i öfverensstämmelse med skaparelagarnes *rätta* innebörd — nej ingalunda! — att människorna skola »dö bort i sin halfva ålder»; men det blir helt visst i öfverensstämmelse med dessa lagar, när det tages hänsyn till brist i kunskap om dessa lagar eller brist *i vilja* att följa dem. Om t. ex. för hvarje i vårt land född lifslängden för full vigör och arbetsduglighet kunde ökas med i medeltal 15 å 20 år mot nu —: huru skulle icke därigenom det produktiva arbetet kunna tilltaga!

Arbete. Kapital. Sociala frågan.

Ju mera intensivt ett produktivt arbete bedrivs, desto mera ökas kapitalet. Men välståndet för individ och samhälle beror icke ensamt på det förvärfvade kapitalet utan äfven på huru detta kapital användes. Om jag förvärfvar kapital, men icke använder det till min egen eller min nästas välgång eller förädling eller till förbättring af min och min nästas ställning i afseende på de nödvändiga behofven af föda, kläder, bostad, nyttigt kunskap och därmed jämförligt, så är ju detta ett förspildt kapital. Den sociala frågans lösning är en förnuftets, nästekärlekens och arbetets fråga. Då alla människor äro lika berättigade att få sin drägliga existens, kan man tycka, att

Socialist-staten skulle vara rena idealstaten. Men om än denna stat i teorien skulle kunna lappas ihop, så skulle den i alla fall i praktiken blifva komplett omöjlig. Ty då staten skulle försörja alla sina medborgare, så undertrycktes därmed den individuella företagsamheten, hvilken är nödvändig för all utveckling. Fogas härtill socialismens svaga moraliska begrepp, själfsväldets frihet och dess despotiska styrelseform, som redan nu på socialistområdet gör sig gällande och minst af allt anger änglaegenskaper så kan man förstå, att folket i socialiststaten snart skulle blifva så försoffadt, att, om det icke revolutionerade, det skulle förgås i sitt elände. När staten skulle försörja alla, hvem ville då arbeta för andra

och »de styrande tyrannerna»! Nej, statens suveränitet öfver kapitalet och privatkapitalets slopande är omöjligt för en stat, som skall kunna äga bestånd. Den stat, som betager individen lust och förmåga till initiativ och omsorgen om sig själf och de sina, den *måste* snart gå under. Det är nog bra, att det finns privata arbetsgifvare och arbetstagare, men

**Tvedräkten är ett fördärf.
Det fordras bättre fostran.**

Det är sorgligt, att icke arbetstagare och arbetsgifvare inse, huru outhärliga de äro för hvarandra, att den ene icke kan existera utan den andre — därest icke en hvar i allt vore sin egen arbetsgifvare, men det är ju i vår industriella tid icke möjligt. Då arbetarnes och arbetsgifvarnes intressen i grund och botten äro gemensamma, är tydligt, att striden dem emellan är till skada för båda. Genom striden förödes endast kapital för båda parterna och på den vägen kan aldrig den sociala frågan lösas. Man *måste* gå fridsamhetens väg och i djupaste mening lära sig inse, att alla inom en stat höra tillsammans och böra stödja och hjälpa hvarandra. Den ene har lika god rätt att lefva på sitt arbete som den andre, och *ingen*, som kan arbeta, har rätt att lefva på andras arbete. Alla de, som hetsa folkklasserna mot hvarandra — och huru många sådana ha vi icke haft under senare årtionden! — äro samhällets fiender, samhällets fördärfvare. De uppjaga folkets lidelser, dess onda böjelser, fördärfva moral och karaktär, mörda plikt- och ansvarskänslan, förinta kapital, skapa fattigdom och göra lifvet odrägligt för sin nästa. Ja, vi förstå som sagt, att den sociala frågan aldrig kan lösas på stridens väg utan endast på fridsamhetens, medkänslans, pliktens och solidaritetens väg. Men det förstå vi ju ock, att den gode medborgaren aldrig i strängaste mening kan ställa sig solidarisk med den onde, den lastbare eller lättingen i annan mening än den, att han bör söka upprätta och förbättra honom. Men han kan aldrig göra sig så solidarisk med honom, att han skulle kunna undanrödja alla de ekonomiska svårigheter, som möta vid ett fortsatt dåligt lef-

verne. Det har föga glädje med sig att söka hjälpa den, som *icke vill* hjälpa sig själf. Har staten genom otillräcklig lagstiftning någon andel uti individens förfall, bör det i främsta rummet vara statens plikt att taga vård om den fallne. Under hvarje förhållande bör det vara statens åliggande att inrätta skolorna så, att de mera än hittills förmå fostra goda medborgare. Men vi förstå ock, att skolan står till viss grad vanmäktig, om icke, såsom nämnts, hemmet och äldre medborgare deltaga i fostran, i ord och gärning föregå med goda exempel.

frihet. Produktivt arbete. Det *synes*, som skulle en del
Sociala frågan. Fostran. ledare, fostrare, antaga, att om de blott få många bakom sig, som ropa på »frihet», så skall snart den sociala frågan vara löst: »Det är på friheten, denna fråga beror». Ack nej, aldrig, aldrig! Talet om frihet är i de flesta fall ett slagord, som har bra förmåga att kittla det egoistiska sinnet, men saknar all förmåga att omdana människans sinnesbeskaffenhet till god och ädel: Och *det är just detta i förening med produktivt arbete*, som utgör grundvalen för den sociala frågans lösning. Ju mer det arbetas produktivt, ju kraftigare samhörighetskänslan utvecklas, och ju bättre människorna föröfrigt bruka sitt förstånd, desto kraftigare skall välförståndet och lifsglädjen växa, och därmed löser sig den sociala frågan mer och mer. Får icke arbetaren så mycket betaldt för ärligt arbete, att han därpå kan sig drägligen försörja, när han lefver ett nyktert och sparsamt lif, då är det icke underligt, om han blir missmodig och känner lifvet tungt. Och den arbetsgifvare, som icke har så mycken omtanka och medkänsla om och för sin nästa och en ordentlig, villig och duktig arbetare, att han känner sig manad ge honom sin förtjänta lön, den är en alltigenom ovärdig arbetsgifvare. Å andra sidan är det heller ingen värdig arbetare, som icke *vill* göra skäl för den dagpenning han får. Med den sträfvan, som nu hos mången gör sig gällande att få högsta dagpenning för minimi arbete eller den önskan och traktan, att tiden blott skall gå och den goda dagpenningen

komma, skall aldrig kunna skapas något välstånd eller den sociala frågan på den vägen kunna lösas. Arbetare och arbetsgifvare skola kämpa vid hvarandras sida, icke mot hvarandra! De skola känna ansvar för hvarandra, hafva hjärta och sinne öppet för hvarandras behof och önskemål. Och när de styrande och ledande arbeta i sådan medkänslans riktning, då arbeta de på den sociala frågans lösning. Det förstå vi ju, att för den arbetare, som nedlägger en god del af sin dagpenning på krogen, för honom är det icke möjligt erhålla så stor lön, att han drägligen kan försörja familj, om han har sådan; för honom blir *alltid* den sociala frågan olöst:

Det säga de ekonomiska lagarne.

Ett visst arbete motsvaras ju af ett visst kapital och ett visst kapital af ett visst arbete. I stort sett är det icke möjligt att för ett visst arbete betala mera än en viss dagpenning, minskad med materialkostnaden, där sådan förekommer. Detta faktum, som har sin grund i våra dagars konkurrens m. m., blir icke alltid på behörigt sätt beaktadt. Vissa afdelningar af industrigrenar tvingas där och hvar att upphöra på grund af stegrade anspråk på daglön. Arbetskraften är, liksom mycket annat, en handelsvara, beroende på tillgång och efterfrågan. I goda konjunkturer, stark efterfrågan, stiger arbetslönen och då måste äfven arbetsproduktens försäljningspris stiga; men vid större tillgång än efterfrågan, faller varans pris och daglönen får fallande tendens. I vår tid med stark konkurrens tryckes varans marknadspris hårdt och det finns, såsom antydts, ingen möjlighet att betala mera än en viss, af marknadspriset beroende, arbetslön, därest ifrågavarande industri skall kunna existera. Stiger tillverkningspriset, måste äfven marknadspriset stiga. Och då kapital är arbete, så är klart, att ju svagare det arbetas, desto mindre blir det kapital, hvarmed dagpenningen skall betalas. Och då inträffar ovillkorligen ett af de två, antingen att dagpenningen faller eller det mera vanliga, att varan stiger i pris. Det står fast såsom en naturlag, att ju mindre arbetsprodukt som för en

viss dagpenning åstadkommes, desto högre måste denna produkt stå i pris. Detta i stort sedt. Om det t. ex. inom ett fack öfverginge till så svag produktion, att det för samma arbetslön blott producerades hälften så många varuenheter som det kunde produceras eller som det förut producerats, så måste ju varan betydligt stiga i pris och i alla fall tillgången blifva otillräcklig, om icke flera personer sysslade med dess tillverkning. Missbrukad, icke använd eller förslösad kraft, vare sig muskelkraft eller andlig kraft, är förlust i kulturarbete, välstånd och glädje. När daglönen eller tillverkningslönen i dag höjes för en produkt, i morgon eller en annan o. s. v. laget rundt *på alla områden: då komma »de dyra tiderna»*, och de komma med visshet desto eftertryckligare, ju mera lamt det *i allmänhet* arbetas. Det är öfverhufvudtaget en kretsgång: penningen har fallit i värde. Sedan dagpenningen höjts *på alla områden*, får arbetaren — antag att alla på ett eller annat sätt äro arbetare — betala högre pris på allt, hvad han behöfver för att kunna lefva, och hans ställning har endast förbättrats i den mån, som han varit sparsam och uppfinningar och maskinerier kunnat spara muskelkraft och tilläfventyrs medgifvit större bekvämligheter. Det är genom njutningsbegärens bekämpande och genom ett intensivt produktivt arbete, sparsamhet och omtanke, som välstånd för individ och stat kan åstadkommas. Och med sådant arbete och djupare samhörighets- och ansvars känsla är det ju, som den sociala frågan kan lösas. Frågan är en arbetsfråga och på samma gång en förnuftsfråga, en hjärtats och nästekärlekens fråga och en det moraliska och sedliga livets fråga. Det är en för person och fosterland gällande uppfostringsfråga i det goda och ädla, hvarv flyta strömmar af spänstighet och lifsglädje åt människorna.

Rättsbegrepp.

Det måste ingå i vårt rättsbegrepp och vår åskådning, att det är arbetsprodukten, som skall betalas, och icke den tid, som användts för denna produktion. Det är icke orätt, att den, som släpper till sina krafter så, att han

producerar dubbelt så mycket som en annan, får dubbelt betalt. Huru skulle det gå med den arbetsgifvare, som betalade timpenning till sitt folk och detta folk arbetade så svagt, att arbetslönen för deras produkt blefve dubbelt högre än för andra? Jo, han ginge under.

Att den industrielle arbetaren sträfvar efter att få större andel i arbetets frukter, är en rättssak, heter det. Ja, detta är sant och berättigadt, om därmed äfven förstås ett mera intensivt arbete och väl äfven större omtanke och sparsamhet. Men då blifver ju detta i icke så ringa mån beroende af arbetaren själf. Mången arbetare har till sin skada, ja, ofta till sitt fördärf, lagt alltför stor andel af arbetets frukter på krogdisken. Hade industriarbetarne i allmänhet — undantag finns nog — fått en alltför ringa andel med af arbetets frukter, så är ju själfklart, att under ett par mansåldrar hos oss i vårt land skulle på åtskilliga händer samlats betydligt kapital, hvaraf arbetarne bordt hafva en god del. Men om man undantager skogsafverkningen (och spritindustrin), som är föga lämplig att räknas till ren industri, (och kanske äfven de Lavals affär, som intagit betydligt kapital från utlandet), så lära helt visst de kapitalhopningar, som finnas inom industrin i vårt land, vara mycket måttliga. Huru ofta hör man icke tal om vårt kapitalfattiga land, och relativt taget är det talet sant. Det är ock en känd sak, att det icke är möjligt att drifva någon intensiv industri, om tillräckligt kapital saknas. Att en del kapital försvunnit i industriella företag, utan att någon, om icke arbetaren, haft något gagn däraf, veta vi ock.

Till justa rättsbegrepp hör ock det, att *hvarje god medborgare*, på hvilket trapplan af social ställning han än står, bör tillmätas lika värde, och att *en* åtnjuten förmån därför icke på något sätt bör utgöra någon handpenning på ytterligare förmåner: att t. ex. den, som åtnjutit förmånen att få studera, inhämta vetande, icke *på grund häraf* kan få anse sig såsom »en bättre människa», berättigad till större *bevämligheter* och »för god» att med »arbetare» deltaga i hvilket aktningvärdt arbete som helst. Sådana privilegier

på privilegier äro fullkomligt oberättigade, och där de åberopas, vittnar detta blott om kortsynthet, brist i eftertanke och dålig fostran.

Borgerlig lagstiftning. frihet.

På den borgerliga lagstiftningens väg kan visserligen en hel del göras till stöd för sociala frågors bästa lösning, men själfva grunden för den sociala frågans lösning i större omfattning, den ligger alldeles icke i vare sig en mera fri eller mera sträng lagstiftning och allra minst i *talet* om frihet utan, såsom förut sagts, i människornas sinnesbeskaffenhet, i ansvars- och samhörighetskänsla och däraf följande handlingar mot nästan enligt pliktens och människokärlekens bud. Det fordras för sociala frågans lösning en garanti i bästa mening: en för alla och alla för en. Men det ligger ingen förnuftig eller rättvis tanke till grund för én lagstiftning, som åt lättingen, den lastbare eller onde medborgaren skulle gifva lika rättigheter i vården om det allmännas, samhällenas och statens väl, som åt den arbetssamme, idoge och gode medborgaren. En sådan rätt vore högsta orätt. Ty den skulle gifva den ene medborgaren rätt att tillgodose sina egna intressen på den andre medborgarens arbete. I lekamligt hänseende, och för så vidt det rörde det allmänna, skulle det då vara tämligen likgiltigt, om jag vore en ond eller god medborgare, ty jag hade ju i alla fall samma rättigheter. Det funnes då ingenting som sporrade mig att göra det goda för att få njuta af dess allmänrättsliga frukter. Jag ägde ju ändå rätt att i mitt eget intresse tillgodogöra mig eller disponera öfver min nästas arbete. Hvilken vidrighet vore det icke om de, som icke fullgöra sina plikter mot samhället och icke, känna något ansvar för sig själfva och för samhället, skulle åtnjuta samma rättigheter som de, hvilka fullgöra sina plikter och känna det nämnda ansvaret! Nej, för lika rättigheter måste det krävas lika skyldigheter och omvändt. Rättigheter och plikter måste här korrespondera med och mot hvarandra. Det är icke möjligt att åstadkomma solidaritet, om icke den ene och den andre gör sin plikt. Framst är

det statens plikt att lagstifta så, att ingen på grund af otillfredsställande lagstiftning förledes att blifva en mindre god medborgare. Männe vår lagstiftning i detta fall är utan skuld? Knappast. Det är ju statens plikt att, så långt det är möjligt, på lagstiftningens väg främja alla invånarnes väl och bästa, men med sådana inrättningar som t. ex. krogarne, är detta omöjligt. Med dessa skapas ingen kroppslig eller moralisk kraft.

frihet i social och högre mening.

Hvad frihet är och innebär: Under frihetsbegreppet ligger kulturarbete i dess skönaste bemärkelse. Frihetsarbetet är borttagande af de bördor, som i ett eller annat hänseende trycka individ och mänsklighet. Det arbete, som i både lekamligt och andligt hänseende gör lifvet för människorna mera glädjerikt, ljusst, lätt och skönt, verkar stärkande på kropp och själ: *ja, sådant arbete är frihetsarbete.* Det arbete åter, som, om än så behagligt för mig själf, verkar till tryck eller skada för min nästa, kränker nästans frihet och nästans rätt, det är icke frihets- utan tvångsarbete: det är en själfsväldets, fördärfvets och lögnens frihet. Och vi hafva tyvärr häpnadsväckande mycket däraf i vår tid. Fri är den människa, som *kan* göra allt, *hvad hon vill göra*, utan att därmed skada sig själf och sin nästa och aldrig — så långt hennes förstånd räcker till att bedöma det — *vill* göra det som strider mot moralens och sedlighetens bud, mot gudomlig och borgerlig lag. Fri är den, som af fri vilja förmår välja det goda och rätta och afhålla sig från det onda eller skadliga. Frihet består icke i ord och åthäfvor, i talet om frihet, utan i hjärtats och sinnets daning och i ädel handling. Talet om frihet är allt för ofta frihetens förjagande. Det är just genom förtolkning af hvad frihet är och innebär, som man är ut och är in under många tiotal år bittida och sent kunnat tala om frihet, och ju mera man talat därom, desto mera betryckt och slafbundet har folket känt sig. Ju mera det predikats om frihet, desto mera har ofriheten, oron och bitterheten vuxit sig fast i människornas sinnen. Gör man icke annat än predikar

om frihet och icke bryr sig om att *handla* efter förutnämnda frihetens grundsatser, eller bygger på frihetens fundament, så kan man hålla på med att predika om frihet i årtusenden, och folket skall blott desto mera känna sig slaget i slafveriets tvångsbojor. Att friheten icke ligger i borgerliga lagparagrafer, det veta vi, men icke förty äro goda lagar behöfliga för att hämma den onde medborgarens anslag mot den gode.

Man samlar icke folket genom tal om frihet, som framkallar bitterhet i sinnena, och ej håller genom lagstiftning, som ger frihet åt själfsväld och kränker nästans rätt. Man lyftar icke folket till högre plan genom att uppjaga dess sämre böjelser och lidelser. Nej, man höjer icke utan man sänker, man förskingrar och söndrar. Och det rike eller folk, som söndrar sig, det kan icke hafva framgång eller bestånd. När det tänkes för litet allvarliga tankar, då skapas icke kultur, utan kultur förödes.

I friheten ligger humanitet, plikt, ansvars- och samhörighetskänslor. Dessa egenskaper äro frihetens kännemärken. Där sann frihet råder, den kränker icke den ena människan den andras frihet, den andras rätt.

Intet annat ord i vårt språk har så illa missbrukats som ordet *frihet*. Det finns icke någon så dålig handling till, att den icke på ett eller annat sätt söker skydd under frihetens hägn. Ju mera ordet frihet af den ene och den andre användes, desto mera behöfva andra människor taga sig i akt mot desse »frihetsvänner». Ty när det är dåligt bestäldt med de sakliga skälen, då användes friheten ifrigast för att kunna rycka folkmassorna med sig. Frihetsagitatorn vet för väl, hvilken skön klang det ligger i ordet frihet, ställd såsom motsats till »rådande slafveri». Detta frihetens framförande verkar i hög grad hänförande och medryckande på de otillräckligt reflekterande: Hvem vill vara »slaf», när han kan få sin »frihet» för jämförelsevis billigt pris? Ingen, det förstå vi ju. Detta veta som sagt agitatorerna och begagna sig därpå i sina egoistiska intressen. På det »frihetssträfandet» att vara sig själf nog, tillgodose sina egna intressen, grundar sig till stor del det myekna onda, som människorna

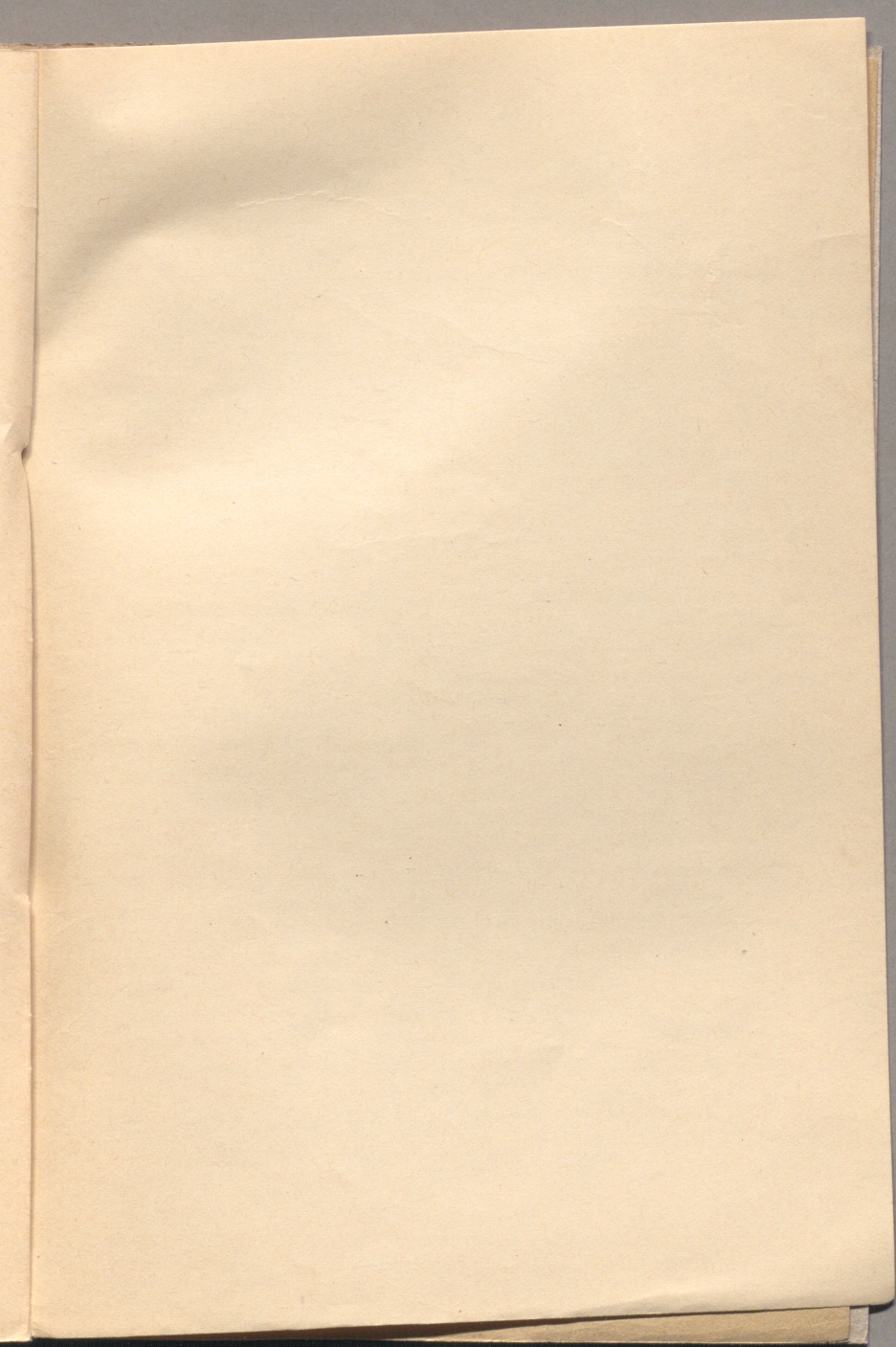
tillfoga hvarandra — och alltför ofta äfven sig själva — för så vidt det icke tillika har sin grund i okunnighet.

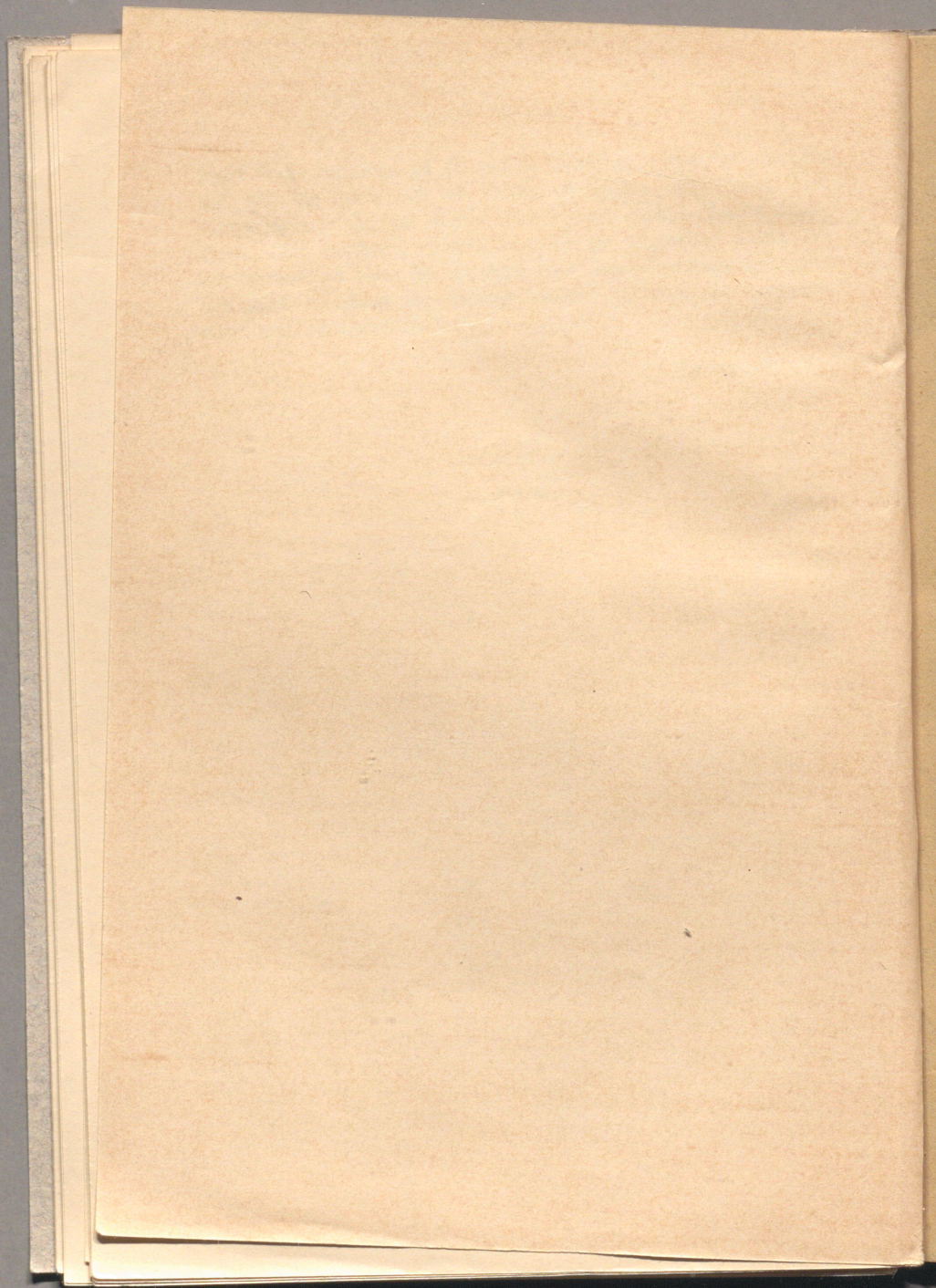
Anarkisten sträfvar efter »frihet», socialisten vill ha »frihet» och andra folkgrupper sträfva efter »frihet». En hvar synes arbeta för den frihet, som passar för egna syften. Hvem vill icke räkna sig som frisinnad i vår tid! Hvar arbetas det icke på frihetens grund! Jo jo men! De frisinnades grupp är stor: den räcker ända in i de »reaktionäres» leder. Rusdryckshandteringen, som gjort så mycket ondt, har sitt starkaste stöd i »friheten». Man får icke kränka »näringsfriheten», och »det vore ett förfärligt öfvergrepp, om den personliga friheten skulle kränkas därhän, — ett sådant olidligt förmynderskap skulle påläggas individen — att man icke, såsom man är van, skulle kunna vara i tillfälle att vederkvicka sig med ett glas, om man behöfver eller tycker att det smakar». När de egna intressena eller vanorna ligga åt det hållet, att man *icke vill* se saken sådan den är — ja, då är friheten bra nyttig att ha till hands. Skada blott att friheten, såsom den ofta fram bäres, för mer och mer framåt i slafveri och blir ett irrbloss, som viker undan, ju ifrigare man på sådan väg jagar därefter. Denna bedärande fenixfågel, »friheten», som så ofta framfödes ur den glödande egoismens aska, bär vanligen för mången misräkning och bitterhet under sina vingar. Friheten är ett ymnighetshorn, hvarur alla, som därför ha lust, kunna ösa ut *åt sin nästa*. Det har ock på ett öfvermåttan frikostigt sätt östs därur under senaste årtionden, och striden och hatet olika folkklasser och folkgrupper emellan har växt som aldrig tillföre. Ännu ha vi visserligen icke i »vårt efterblifna land» hunnit till fullt samma frihet som i en del af utlandets stater, men »man rider fort i våra dagar» — vi kunna hinna upp dem. Men den frihet, som icke afser allas lika berättigade frihet och icke vill pålägga alla medborgare samma plikter för lika frihet, för lika rättigheter, den är en sorglig frihet. Vi ha slagit in på orätt väg i frihetsarbetet, på en väg, som icke förmår att framkalla lifsglädje utan fördärfvar sådan. Härmed vare ingalunda sagdt, att det icke finns tillfällen och förhållanden, då talet om frihet är fullt berättigadt. Jo, visser-

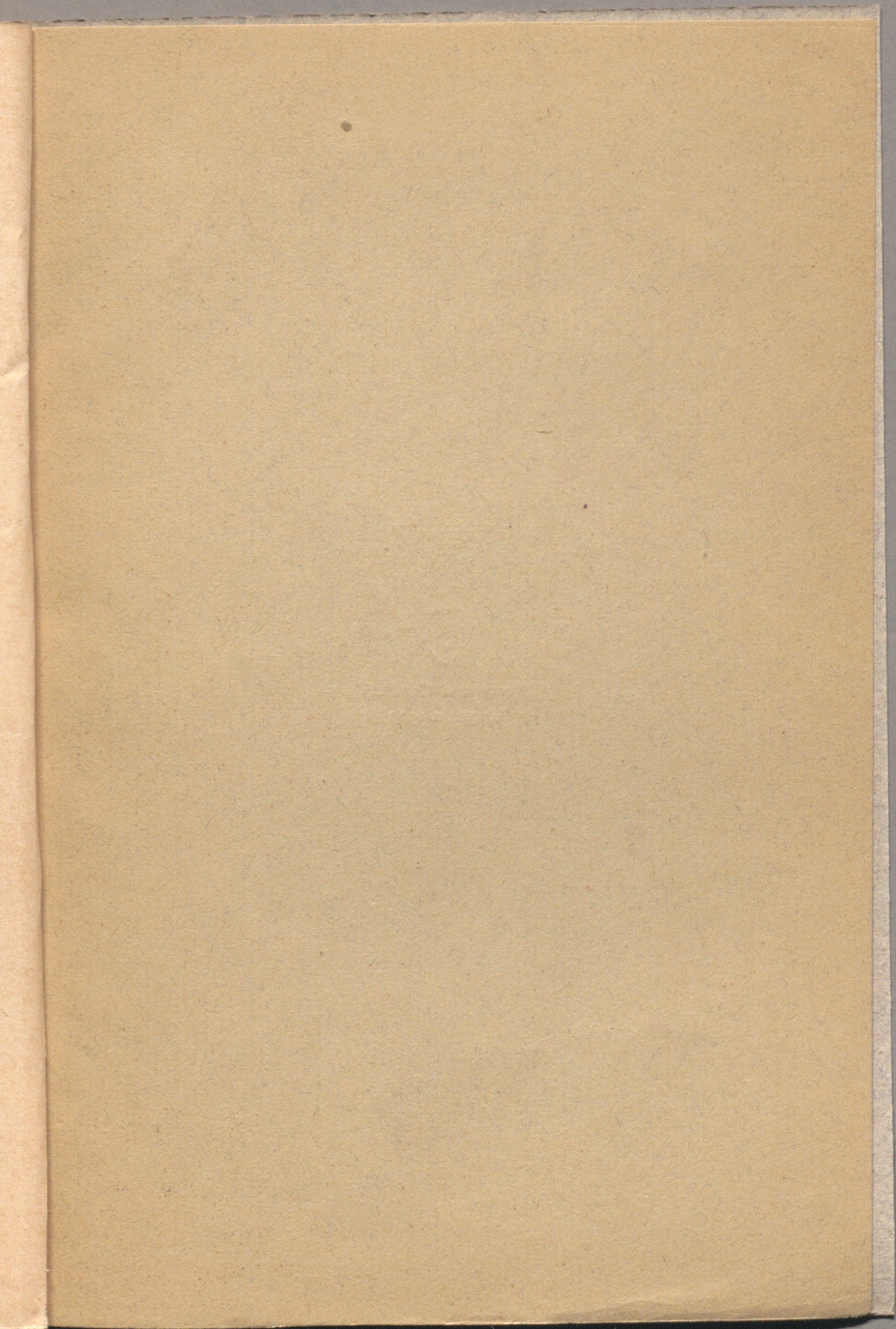
ligen finns det icke så få sådana tillfällen. Men huru skulle det gå, om hvar och en skulle få utöfva den frihet, han eftersträfvat? Jo, det skulle medföra *den fullständigaste anarkism*. All borgerlig lagstiftning är ju ingenting annat än ett intrång på eller ett angrepp mot den personliga friheten; och dock är sådan lagstiftning behöflig till goda medborgares värn mot »frihetssträfvarne».

Adamson.

Wretmans Tryckeri
* Uppsala 1963 *

